

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Філологічний факультет
Кафедра романо-германської філології

ДИПЛОМНА РОБОТА
освітньо-кваліфікаційний рівень «Магістр»
на тему:
ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З НАЗВАМИ
ЧАСТИН ТІЛА В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Виконала: студентка II курсу, групи ІФ-62
Спеціальність: 035 Філологія
Спеціалізація: 035.041 Германські мови та
літератури (переклад включно), перша –
англійська

Гедзерук Оксана Валеріївна

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук, доцент
Аладько Д.О.

Рецензент:
доктор філологічних наук, професор
Мізін К.І.
(прізвище та ініціали)

Рівне – 2022

АНОТАЦІЯ

Гедзерук О.В. Особливості семантики фразеологізмів з назвами частин тіла в англійській та українській мовах.

Наукова робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за спеціалізацією 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська. Рівне, РДГУ, 2022.

Науковий керівник – канд. філол. наук, доцент, Аладько Д.О.

Зіставні дослідження лексико-семантичних систем різних мов набувають особливої значущості на сучасному етапі розвитку мовознавства. Предметом такого аналізу постають різноманітні концептуальні сфери, стереотипні уявлення та ситуації, семантичні поля, тематичні групи лексики з точки зору категоризації досвіду і розгляду системи аксіологічним норм певного етносу, лінгвокультурних, символічних та етносеміотичних вимірів мовних одиниць, соціалізації особистості та моделей поведінки в межах певної мовної картини світу.

Об'єкт дослідження магістерської роботи становлять фразеологізми із компонентом назвою частини тіла в англійській та українській мовах.

Предметом дослідження є семантика фразеологічних одиниць з назвами частин тіла в англійській та українській мовах.

Метою роботи є дослідження аналіз особливостей семантики фразеологічних одиниць з назвами частини тіла в англійській та українській мовах.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів на практичних заняттях, семінарах та лекціях підчас вивчення певних навчальних дисциплін, а саме – практичного курсу іноземної мови, лексикології, лінгвокультурології, етнолінгвістики, зіставного мовознавства, порівняльної типології.

Ключові слова: назва частини тіла, фразеологізм, семантика.

ABSTRACT

Oksana Hedzeruk. Semantics of phraseological units with the names of the body parts in the English and Ukrainian languages. Manuscript.

Diploma paper for Master's Degree in Philology. Specialization 035.041 Germanic Languages and Literatures (Translation Included), First Language – English. Rivne, RSUH, 2022.

Thesis advisor – Associate Professor D. Aladko

The comparative studies of the lexical and semantic systems of different languages acquire special significance at the current stage of the development of linguistics. The subject of such an analysis includes various conceptual spheres, stereotypical representations and situations, semantic fields, thematic groups of vocabulary from the point of view of categorization of experience and consideration of the system by axiological norms of a certain ethnicity, linguistic and cultural, symbolic and ethno-semiotic dimensions of language units, socialization of personality and behavior patterns within a certain language picture of the world.

The object of the research of the master's thesis is phraseological units with the names of the body parts in the English and Ukrainian languages.

The subject of the research is the semantics of phraseological units with the names of the body parts in the English and Ukrainian languages.

The purpose of the research is to study the semantics of phraseological units with the names of the body parts in the English and Ukrainian languages.

The practical significance of the paper lies in the possibility of using its results in practical classes, seminars and lectures during the study of certain educational disciplines, namely, the practical course of a foreign language, lexicology, linguistic and cultural studies, ethno-linguistics, comparative linguistics, and comparative typology.

Key words: name of the body part, phraseological unit, semantics.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ.....	9
1.1. Фразеологічні одиниці та їх класифікація.....	9
1.2. Ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць в сучасному мовознавстві.....	16
1.3. Антропоцентризм як парадигма сучасного мовознавства.....	19
1.4. Фразеотематична група як об'єкт сучасного лінгвістичного дослідження.....	23
1.5. Оцінний характер фразеологічних одиниць.....	28
1.6. Методика дослідження фразеотематичної групи в магістерській роботі.....	31
Висновки до розділу 1.....	33
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЮДИНИ ЗАСОБАМИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З НАЗВОЮ ЧАСТИНИ ТІЛА В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	34
2.1. Опис поведінки та характеру людини засобами фразеологізмів з назвою частини тіла в англійській мові.....	34
2.2. Опис відносин між людьми засобами фразеологізмів з назвою частини тіла в англійській мові.....	39
Висновки до розділу 2.....	45
РОЗДІЛ 3. ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЮДИНИ ЗАСОБАМИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З НАЗВОЮ ЧАСТИНИ ТІЛА В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	46
3.1. Опис поведінки та характеру людини засобами фразеологізмів з назвою частини тіла в українській мові.....	46

3.2. Опис відносин між людьми засобами фразеологізмів з назвою частини тіла в українській мові.....	53
3.3. Зіставна характеристика використання фразеологізмів з компонентом частиною тіла в англійській та українській мовах.....	57
Висновки до розділу 3.....	60
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	63

ВСТУП

Дослідження значення, змісту, семантичної наповненості номінативних одиниць перебуває в центрі уваги провідних мовознавців. Семантичні зв'язки слів відображають актуальні для людини відношення між предметами та явищами дійсності і, тим самим, передають особливості національного світосприйняття. Проблему мовного значення та різноаспектного вивчення одиниць лексико-семантичного рівня чимало дослідників розглядають як найважливішу серед лінгвістичних.

Об'єкт дослідження магістерської роботи становлять фразеологізми із компонентом назвою частини тіла в англійській та українській мовах.

Предметом дослідження є особливості семантики фразеологічних одиниць англійської та української мов з компонентом назвою частини тіла.

Метою роботи є дослідження семантичних особливостей фразеологічних одиниць англійської та української мов з компонентом назвою частини тіла.

Загальній меті дослідження підпорядковані **завдання**:

- проаналізувати стан теоретичного вивчення фразеологічних одиниць в сучасній лінгвістиці;
- надати характеристику сучасного розуміння ідеографічного опису мовних одиниць та принципу антропоцентризму;
- визначити семантичні особливості фразеологічних одиниць англійської та української мов з компонентом назвою частини тіла;
- провести зіставний аналіз особливостей семантики фразеологічних одиниць англійської та української мов з компонентом назвою частини тіла.

Підчас написання магістерської роботи використовувались такі **методи дослідження**:

- *метод класифікації, відбору, порівняння та систематизації* теоретичного матеріалу;
- *методика концептуального аналізу* – виявити напрямки семантичні особливості фразеологічних одиниць англійської та української мов з компонентом назвою частини тіла;
- *методика зіставного аналізу* – зіставити семантику фразеологічних одиниць англійської та української мов з компонентом назвою частини тіла.

Матеріалом дослідження слугували 139 фразеологічних одиниць англійської мови дібрані методом суцільної вибірки зі словника *Wilkinson P.R. A thesaurus of traditional English metaphors* та 147 фразеологічних одиниць української мови дібрані методом суцільної вибірки у *Словнику української мови*.

Теоретичною базою дослідження є роботи провідних вітчизняних та закордонних вчених в галузі лексикології, семантики, лінгвокультурології, етнолінгвістики, фразеології.

Наукова новизна магістерської роботи полягає в тому, що в ній комплексно розглянуто семантичні особливості фразеологічних одиниць англійської та української мов з компонентом назвою частини тіла.

Теоретичне значення роботи визначається тим, що в ній уточнено ряд питань, які стосуються особливостей семантики фразеологічних одиниць англійської та української мов з компонентом назвою частини тіла.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів на практичних заняттях, семінарах та лекціях під час вивчення певних навчальних дисциплін, а саме – практичного курсу іноземної мови, лексикології, лінгвокультурології, етнолінгвістики, зіставного мовознавства, порівняльної типології.

Особистий внесок автора виявляється в тому, що в магістерській роботі запропонована класифікація особливостей семантики

фразеологічних одиниць англійської та української мов з компонентом назвою частини тіла.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати роботи обговорено на засіданнях кафедри романо-германської філології Рівненського державного гуманітарного університету, представлено на VII Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Проблеми лінгвістичної семантики» (Рівне, 2022).

Структура магістерської роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та бібліографії.

У **вступі** подано інформації про актуальність, предмет та об'єкт дослідження, мету та завдання, методи, теоретичну базу і значення магістерської роботи, її практичну значущість.

В **першому розділі** проаналізовано стан теоретичного вивчення фразеологічних одиниць в сучасному мовознавстві, подано методiku дослідження.

Другий розділ магістерської роботи присвячено дослідженню семантичних особливостей фразеологічних одиниць англійської мови з компонентом назвою частини тіла.

Третій розділ магістерської роботи досліджує особливості семантики фразеологічних одиниць української мови з компонентом назвою частини тіла

У **висновках** подано результати дослідження.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

1.1. Фразеологічні одиниці та їх класифікація.

Фразеологічна одиниця, фразеологічний зворот, фразема є нарізно оформленим, але семантично цілісним і синтаксично неподільним мовним знаком, який своїм виникненням і функціонуванням зобов'язаний взаємодії одиниць лексичного, морфологічного та синтаксичних рівнів. У процесі синтезу фразеологічних компонентів різних рівнів відбуваються глибокі перетворення і переосмислення лексичної і граматичної семантики, завдяки чому зворот набуває ознак фразеологізму.

Серед цих основних ознак виділяють універсальні (загальномовні) й специфічні. До перших належать відтворюваність і стабільність компонентного складу, до других – семантичні перетворення компонентів, смислова цілісність та експресивно-емоційний характер фразеологічної семантики. Одним з головних наслідків цих перетворень є цілісне значення фразеологізму [47, 770].

В основі формування фразеологічного значення лежить етимологічний (первинний) образ, виникнення якого зумовлюється: а) відображенням у національно-мовній свідомості типової предметно-поняттєвої ситуації; б) смисловими асоціаціями, що спричинюються фраземотворчою взаємодією лексичних компонентів фразеологізму. Фразеологічне значення поєднує в собі відображення позначуваного фрагмента дійсності й ставлення до нього певного мовного колективу: *мілко плавати* "не мати достатніх здібностей, знань, досвіду для серйозної діяльності" (зневажлива оцінка чийось здібностей).

Образне вираження у фразеологічному значенні позамовної дійсності – результат суспільно значущого багатовікового її пізнання, діалектичного

поєднання розумового й чуттєвого світосприйняття. Єднальною ланкою між етимологічним і актуальним значеннями фразеологізму служить його внутрішня форма – спільний для них асоціативно-образний елемент, який опосередковано співвідносить фразеологізм з відповідними об'єктами вторинної (непрямої, фразеологічної) номінації, а також зумовлює варіантні й системно-семантичні властивості фразеологізмів, їхню багатозначність: *стати на ноги* – а) "одужувати після хвороби", б) "виросли, набути самостійності", в) "поправити своє матеріальне становище, розбагатіти"; синонімію й антонімію: *хоч лопатою загібай (греби, горни), хоч греблю гати* – *кіт наплакав, на заячий скік, крапля в морі* [47, 771].

Фразеологізм є це самостійною мовною одиницею, яка характеризується відповідними диференційними ознаками. Такими ознаками для фразеологічних одиниць є: 1) фразеологічне значення; 2) компонентний склад; 3) граматичні категорії [46, 80 – 88]. Визначення диференційних ознак фразеологічних одиниць дає підстави встановити обсяг предмета фразеології, а також дозволяє розглядати фразеологізми як окремі самостійні одиниці мови, відмінні від слова, словосполучення і речення, а разом з тим і як такі, що мають з останніми багато спільного. Так, наприклад, фразеологічні одиниці, як і слова, щораз у в процесі мовлення ми не конструємо, а відтворюємо як готові мовні одиниці. Крім того, велику кількість фразеологічних одиниць зближує з окремими словами також і та особливість, що фразеологічні одиниці (як і слово) характеризується наявністю своєї семантики. Маючи своє значення і вільно реалізуючи граматичні особливості фразеологічних одиниць зближуються з лексемами і функціонально. Вони можуть вступати у синонімічні відношення зі словами і виконувати, як і слова, відповідні синтаксичні функції, наприклад: *to kick the bucket* – померти; *it takes the biscuit* – одержати приз, зайняти перше місце; *to be on high ropes* – бути в гарному настрої [24, 51 – 70].

Фразеологічна одиниця і слово можуть бути близькими за своїм значенням, тобто виражати спільне поняття, тотожність. Але ця подібність

поняття, яке кожне з цих мовних одиниць виражає, є подібністю відносною. Фразеологічна одиниця і слово є якісно відмінними одиницями мови. Ця відмінність закладена у їх різній природній основі. Значення фразеологізму може співвідноситися із значенням слова, що виключає їх тотожність між собою. Крім того, слід мати на увазі, що фразеологічне значення, на відміну від лексичного, не ускладнене словотворчим значенням, що і становить істотну особливість фразеологічної семантики.

Сутність семантичних перетворень компонентів, які відбуваються в основному двома шляхами – метонімічним та метафоричним, полягає в тому, що компоненти в процесі фразеологізації розвивають у собі якісно нові властивості. Семантичним перетворенням можуть піддаватися всі або окремі фраземотворчі компоненти. В першому випадку утворюються ідіоми образного або безобразного характеру, значення яких не розкладається на лексичне значення компонентів: *перемивати кісточки (кому)* "лихословити, пускати плітки про кого-небудь". Ідіоматичні звороти поділяють на дві групи: а) фразеологічні зрощення, значення яких з погляду сучасної мови зовсім не мотивуються, не випливають із суми значень слів-компонентів: *байдики бити* "ледарювати"; б) фразеологічні єдності, узагальнено-цілісне значення яких мотивується наявністю в мові вільних синтаксичних омонімів: *права рука (чия)* "найближчий помічник і соратник". У другому випадку виникають мотивовані фразеологізми, яскраво виражена образність яких зумовлюється переосмисленими значеннями їхніх словесних компонентів. Мотивувальними компонентами служать ті слова, які зберігають свої первинні лексико-семантичні властивості, а фраземотворчими – переосмислювані слова, які у сполученні з мотивувальними розвивають у собі т. з. фразеологічно зв'язані значення. Останні виражаються тільки у сполученнях даного слова з одним чи кількома лексичними компонентами мотивувального характеру.

Наявність у складі таких фразеологізмів компонентів із фразеологічно зв'язаним значенням зумовлює аналітичний характер їхньої семантики, їх

виділяють в окремий тип фразеологічних утворень – фразеологічні сполучення: *добрі люди* "доброзичливі, чуйні до інших люди". За функціонально-стилістичними, ознаками фразеологізми поділяють на літературні й нелітературні. Літературні фразеологізми об'єднують нейтральні (*розправити крила*), книжні (*перейти рубікон*) і розмовні (*приший кобилі хвіст*) фразеологічні утворення. Групу нелітературних фразеологізмів становлять фразеологічні звороти народного побутового мовлення, які, однак, можуть вкладатися в уста персонажів художніх творів.

Фразеологічні одиниці можуть бути класифіковані відповідно до способів творення, ступеня мотивації, структури, належності до певної частини мови. Семантична типологізація фразеологічних одиниць в 40-50 роки ХХ сторіччя проводилася майже виключно за ступенем семантичної злитості компонентів, тобто у власне значеннєвому аспекті. Джерела її беруть початок у семантичній концепції Ш. Баллі [8].

У східнослов'янському мовознавстві проблема класифікації фразеологізмів пов'язана з ім'ям академіка В. В.Виноградова, який виділив три групи фразеологічних одиниць: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності й фразеологічні сполучення [10], до яких згодом Н. М. Шанським був доданий ще один тип – фразеологічні вирази [51]. В українській фразеології ця семантична класифікація була творчо проаналізована Г. М. Удовиченком, який розробив свою теорію стійких семантико-синтаксичних одиниць, що мають різний ступінь єдності [44]. Незважаючи на те, що ця традиційна класифікація, тобто класифікація В. В. Виноградова – Н. М. Шанського, міцно увійшла в науковий побут і в процес викладання (про що свідчить фіксація її у всіх навчальних посібниках із фразеології), у сучасних дослідженнях стійких словесних комплексів вона не є визначальною й багато в чому нерелевантна, хоча й слугує відправною точкою для подальших досліджень та розвитку нових теорій.

Відомий дослідник англійської фразеології О. В. Кунін виділяє інші типи фразеологічних одиниць: номінативні (іменні, ад'єктивні, адвербіальні);

номінативні й номінативно-комунікативні (дієслівні й дієслівно-пропозиційні); вигуківі й модальні; комунікативні (прислів'я, приказки), з акцентом на функціонально-структурному аспекті.

Структурно-семантичному принципу відповідають типи фразеологічних одиниць виділені М. А. Алексеєнком: ідіоми, фраземи, паремії, які за своїми основними функціями поділяються на дві групи: номінативно-характерологічні й комунікативно-комплікативні. Функціонально-структурно-семантична типологія фразеологізмів, висунута М. А. Алексеєнком, знайшла широке відбиття й поширення в сучасних фразеологічних дослідженнях.

О. В. Кунін також класифікує фразеологічні одиниці відповідно до способу їх творення. Вчений виокремлює первинні та вторинні способи творення фразеологічних одиниць [24, 22 – 24].

Первинними способами творення фразеологічних одиниць вважаються способи, коли одиниця створюється на основі вільної групи слів, наприклад: *a sad sack* – бовдур, *the winds of change* – вітер змін.

Вторинними способами творення фразеологічних одиниць вважаються способи, коли фразеологічна одиниця створюється на основі іншої фразеологічної одиниці, наприклад *vote with one's feet* – виразити невдоволення залишивши певне приміщення, компанію тощо.

В. В. Виноградов пропонує синхронну класифікацію, що базується на відносинах між значенням в цілому та значенням складових частин [10, 45 – 46]. Вона відіграла важливу роль у розробці теоретичних питань фразеології, розкрила механізм утворення фразеологічного значення. Ця класифікація глибоко увійшла у фразеологічну науку, дістала широке визнання і стала придатною не тільки для російської мови, на ґрунті якої вона була створена, а й для інших мов.

І. В. Корунець схиляється до класифікації, що пов'язана з частинами мови, до яких належать компоненти фразеологічних одиниць. Більше того, він розподіляє фразеологізми за масштабом використання [22, 71 – 74].

Окрім класифікації, що базується на аналізі семантичної злитності елементів та аналітичності значення, пропонуються класифікації номінативно-функціонального типу, основою яких є поділ за структурними та семантичними ознаками [52, 559]. Класифікація може бути проведена беручи за основу належність головного слова до певної частини мови і за функцією фразеологізму в складі речення [22, 166].

У відомого англійського фразеолога Л. П. Сміта хоча і відсутній єдиний підхід до класифікації фразеологічних одиниць (наявний і структурний, і за джерелом походження), однак досліднику у своїх студіях вдалося відобразити все розмаїття фразеологізмів англійської мови та пояснити характер цих мовних одиниць. Велику увагу він приділяв походженню фразеологізмів. Основним джерелом виникнення ідіом, на його думку, є життя та діяльність людей. Переважно образні та ідіоматичні вирази створювалися народом і тісно пов'язані з інтересами та повсякденними заняттями простого люду. Він вважає, що нові слова та ідіоматичні вирази є, як правило, результатом мовотворчості неграмотних людей; найкращі ідіоми, найбільш яскраві образні вирази виникли не в бібліотеках та вітальнях, а в майстерні, на кухні чи в льоху. Отже, англійський вчений виділяє ті сфери життя, звідки беруть початок фразеологічні одиниці. Це різні галузі людської життєдіяльності (вирази, притаманні носіям різних професій; ідіоми, пов'язані з сільським господарством, побутом, тваринним світом, спортом), предмети повсякденного вжитку. В особливий розряд ідіом Л. П. Сміт виокремлює такі фразеологічні одиниці, джерелом яких є людське тіло, і ще виділяє групу фразем, до складу яких входять так звані фразеологічні дієслова або фразові дієслова (Phrasal Verbs) – словосполучення, які складаються з дієслів та прислівників чи прийменників [37].

Ідіоматичні вирази існують в усіх мовах як 1) абсолютні еквіваленти, що мають однакові компоненти і абсолютно ідентичні за значенням або з легкими відтінками, що спричинені історичними, культурними чи географічними особливостями, наприклад, *the heel of Achilles* *ахіллесова*

n'яta, the Trojan horse троянський кінь, the tree of knowledge дерево/древо пізнання, thirty pieces of silver тридцять срібняків. 2) Ідіоматичні вирази що є близькими еквівалентами, відрізняються в різних мовах одним чи більше відсутнім або відмінним компонентом, наприклад, *to kiss the post поцілувати замок, as pale as paper блідий як стіна, grass widow солом'яна вдова, measure twice, cut once сім раз одміряй, а раз одріж; to know smth. as one knows.* 3) Ідіоматичні вирази, що є справжніми чи приблизними фразеологічними аналогами, тобто мають однакове значення при іншому формальному вираженні, наприклад, *a fly in the ointment, make haste slowly; ложка дьогтю в бочці меду, тихіше їдеши – далі будеш* [22, 166-167].

Національні фразеологізми являють собою універсалію, що притаманна усім мовам. Ці ідіоми сформовані на основі компонентів, частин, образів, які мають чітке національне забарвлення, наприклад, *to dine with Duke Humphry, to cut off with a shilling, передати куті меду, внімати облизня* [22, 167]. Типологічно важливими є інтернаціональні фразеологізми, які є спільними для географічно чи історично спільних мов. Так, європейські мови, українська та англійська зокрема, зазнали значного впливу давньогрецької та римської культури, християнської релігії, що стало причиною запозичення значної кількості сталих виразів: *Pandora's box – скринька Пандори, Herculean pillars – Геркулесові стовпи, Gordian knot – Гордіїв вузол, between Scylla and Charybdis – між Сциллою та Харибдою, to cross the Rubicon – перейти Рубікон; the Ten Commandments – десять заповідей, prodigal son – блудний син, to be in (the) seventh heaven – бути на сьомому небі* [22, 167].

Фразеологічні одиниці відрізняються від вільних словосполучень сукупністю трьох ознак: структурної (складаються більш ніж з одного слова), семантичної (в них відбулось переосмислення компонентів) та функціональної (вони є стійкими) [13, 205]. Достовірну картину про специфіку фразеології мови можна отримати за умови вивчення не окремих фразеологізмів, а цілої фразеологічної системи мови [24, 347].

1.2. Ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць в сучасному мовознавстві.

Сучасна семантична типологія фразеологічних одиниць, як свідчить аналіз наукових праць, здійснюється з двох параметрів: за загальною ідеєю (узагальненим поняттям, темою) і за елементарним значенням, тобто ідеограмою [20,74-75].

Параметр класифікації мовних одиниць за сферами був відзначений ще швейцарським лінгвістом Ф. де Соссюром [38]. Принцип типології за семантичними полями був визначений С. Ульманом [48, 288] як семантична універсалія.

За думкою С. Ульмана, дослідження семантичних полів і структури словника в цілому дуже важливо з погляду гіпотези Сепира-Уорфа; воно висвітлює проблему впливу мови на мислення, що є однією з головних проблем сучасної філософії. Безсумнівно, що із всіх галузей лінгвістики, семантика найчисельніші з іншими дисциплінами, і відкриття семантичних універсалій буде мати далекосяжні наслідки для цих суміжних дисциплін [48, 293].

Ідея об'єднання одиниць мови в асоціативні групи, або сфери подання на основі подібності або прямої протилежності за основним значенням належить М. М. Покровському. Ця ідея була сприйнята й підтримана Г. А. Уфимцевою, яка вважає згрупування мовних одиниць по предметно-понятійним відносинам або семантичній значущості важливим у вивченні змістової сторони мови. Відповідно до автора, семантична значущість (знакове значення) словесних знаків цього типу включає в якості обов'язкових два компоненти – вказівка на денотат (типове подання предмета, явища реальної дійсності, що підпадає під поняття, яке виражається даним знаком) і на сигніфікат – поняття, яке є відбиттям, узагальненням ознак одиничного предмета або класу предметів [49, 36].

На необхідність глибше вникнути в семантичну систематику фразеологічних одиниць вказав академік В. В.Виноградов в одній з останніх своїх праць. За думкою вченого, зовсім інша картина співвідношень і взаємин фразеологічних зворотів вимальовується й виступає тоді, коли угруповання їх відбувається за чисто семантичними ознаками, а структурно-синтаксичні своєрідності їх будови й вживання відходять на задній план або зовсім не враховуються, ніби знімаються з них [33, 17]. Виділені В. В. Виноградовим групи або семантичні розряди у колі дієслівних фразеологізмів (наприклад, фразеологічні одиниці, що виражають внутрішні переживання за допомогою міміки, жесту; фразеологічні одиниці, що виражають почуття за допомогою зовнішніх фізичних проявів; фразеологічні одиниці, що метафорично позначають різні переживання або стани; фразеологічні одиниці, що зображують різні види поведінки людини; фразеологічні одиниці, що виражають різні форми відносин до людей та ін.) утворюють більш тісні смислові об'єднання, ніж інші пропоновані варіанти класифікацій.

Окремо кожний граматичний клас фразеологізмів (іменні, ад'єктивні, дієслівні, адвербіальні) у тематичному аспекті схарактеризований українським фразеологом М. Т. Демським у роботі "Українські фраземи й особливості їх творення" [17, 10-24].

Ідеографічна класифікація (тобто семантико-тематичні об'єднання) фразеологічних одиниць (причому, тільки ідіом) представлена в праці відомого фразеолога-слов'яніста В. М. Мокієнка "Образы русской речи". Автор виділяє наступні ідеографічні рубрики: 1) природа, тваринний і рослинний світ; 2) анатомія людини й жести; 3) побутові уявлення; 4) історія (*в бегах, как Мамай прошёл*); соціальні відносини; 6) духовна культура; 7) фольклор, народне мовлення, гумор [32, 55-56].

Майже в такому ж ракурсі подані ідеографічні розряди українських фразеологічних одиниць провідними українськими фразеологами В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьевим у їхньому посібнику "Українська

фразеологія" : 1) давній побут, трудові процеси селянського життя; 2) історичні події, факти; 3) рослинний і тваринний світ; 4) соціальні відносини; 5) одиниці виміру; 6) духовна культура; 7) фольклор [45, 76-90].

Усі ці ідеографічні рубрики (а також ряд можливих інших) входять до одного великого ідеографічного класу, або до однієї великої понятійної сфери, яких стосовно до фразеології на думку М. Ф. Алефіренка, дві: "Людина (Людина як жива істота, Душа й розум, Людина як суспільна істота)", "Людина й Всесвіт" [3, 12].

Огляд фразеотематичних груп, які були виокремлено низкою лінгвістів у різні періоди часу в різних фразеологічних системах дозволяє зробити такі узагальнення: на перший план виступають позначення людини не як особливої, вищої істоти (царя природи), а як члена соціуму, тому що людина втягнута у вир соціальних стосунків, соціальних потрясінь, змін, а також в процес науково-технічного і соціального розвитку і міжмовних контактів, що є важливим чинником фразеологічних новоутворень. Останнє дозволяє уточнити, більш деталізувати, розширити обсяг тематичних груп і пропонувати інші.

1.3. Антропоцентризм як парадигма сучасного мовознавства.

Одним з основних принципів побудови будь-якої класифікації на сучасному етапі розвитку науки про мови є принцип антропоцентризму.

Антропоцентризм є одним із провідних принципів сучасного етапу розвитку мовознавчої науки. В центрі світу стоїть людина як особистість, тобто людина з її почуттями та станом, думками та словами, діями та емоціями; вивчення мови і є вивченням світу [12, 209; 15, 1; 30, 131]. Ще в XIX ст. вчені говорили про те, що мова передає сам дух народу, в ній ми знаходимо сплав споконвічного мовного характеру з характером нації [16, 365-373]. Мова є невід'ємною складовою людини, неможливо навіть уявити

людину без мови; ми думаємо про світ так, як нам його оформила мова [9, 293].

Формування антропоцентричної парадигми привело до розвороту лінгвістичної проблематики в сторону людини та її місця в культурі, викликало появу нових напрямів у мовознавстві – лінгвокультурології та когнітивної лінгвістики [29, 21]. Значення є антропоцентричним й етноцентричним, у ньому відображаються загальні властивості природи людини і орієнтація на певний етнос. Мова з самого початку задає своїм носіям певну картину світу, кожна мова – свою [25, 161], при цьому асоціативні зв'язки культури з мовними образами дають можливість вказати на цілісну картину світу. Дослідження того, яким чином уявлення, знання етносу виражаються в мові, є одним із завдань етнолінгвістики, яка також базується на антропоцентричному принципі [14, 63].

В межах революційного повороту уваги гуманітарних дисциплін до людини і розвитку антропоцентричного підходу до вивчення мови та мовлення бурхливий розвиток отримали дослідження, в яких людський фактор посідає домінуючу позицію: на передній план виступають проблеми виявлення закономірностей лінгвoseміотичного засвоєння людиною навколишнього матеріального світу та інформаційного простору, стратегічної побудови комунікації для реалізації людських потреб, структурування вигідного для комунікантів середовища.

Згідно антропоцентричного підходу в центрі аналізу лінгвістичних аспектів мовної комунікації є мовленнєва система як один із проявів людської діяльності. Людина є центральним фігурантом процесу пізнання світу, мірою всіх речей, вона є центром конструювання універсуму. Людина і суспільство в цілому впливають на мову, яка демонструє культурний розвиток нації, відображаючи у своїй системі все духовне життя людини, її особистісні якості, соціальну, професійну і культурну диференціацію суспільства. У мові відбивається суспільна свідомість, що забезпечує можливість комунікації.

Глобальне повернення до індивіда як носія мови і культури дозволяє розглянути у нових ракурсах і осмислити у новій системі координат те, що є специфічним для функціонування мови в природних умовах, коли вона виступає в якості активного інструмента пізнання та комунікації реального індивіда – активного і упередженого, не тільки мислячого, але й завжди сповненого відчуттів та переживань [18, 121]. Повернення до людини значно розширює кордони лінгвістичних розвідок, залучаючи об'єкти, для розгляду яких традиційна лінгвістика не має відповідного інструментарію й котрі не вкладаються в запропоновані нею концептуальні схеми.

Важливим є усвідомлення того, що загальна антропоцентрична спрямованість сучасного гуманітарного знання сформувала наукові передумови для методологічно нового функціонально-комунікативного підходу до аналізу мови як чинника регуляції соціальної поведінки й відкрила нові перспективи вивчення функцій мови на тлі взаємовідносин між мовою та суспільством.

Принцип антропоцентризму, на думку О. С. Кубрякової, проявляється в тому, що наукові об'єкти вивчаються передусім по їх ролі для людини, по їх призначенню в її життєдіяльності, по їх функціях для розвитку людської особистості та її удосконалення. Він проявляється в тому, що людина стає початком відліку в аналізі тих чи інших явищ, що вона втягнута в цей аналіз, визначаючи його перспективи та кінцеві цілі. Відповідно, при всій великій кількості напрямків наукової думки в сучасному мовознавстві чітко прослідковується тенденція антропоцентризму, яку можна охарактеризувати як установку на всебічне вивчення проблеми “людина в мові”, як акцент на те, що “за кожним текстом стоїть мовленнєва особистість, яка володіє мовною системою [26, 214].

Людський фактор у мові проявляється в тому, що людина зафіксувала в ній свій фізичний вигляд, свій внутрішній стан, свої емоції та свій інтелект. Як зазначають науковці, людина зафіксувала в мові своє ставлення до предметного та позапредметного світу, природи – земної та космічної, свої

дії, своє ставлення до колективу людей та іншої людини. Вона передала мові свою здібність до творчості. Майже у кожному слові можна знайти відбитки людини. Мова наскрізь антропоцентрична [6, 3].

Специфіка прояву антропоцентричності в мовних одиницях полягає у невід'ємності етапів пізнання від особистості суб'єкта пізнання. До того ж, людина не тільки безпосередньо залучена до акту словотвору як суб'єкт номінації, але й опосередковано як її об'єкт, так як ототожнення оточення з людиною було та залишається незмінним прийомом пізнання та практичного освоєння світу. Тим самим, будь-яка мовна одиниця є, у першу чергу, виразом особистості свого творця як у сукупності ідей, так і на рівні її мовної подачі.

У процесі створення слова на першому місці стоїть соціальний чинник і саме він є одним із вирішальних чинників, які впливають на народження мовної одиниці. Будь-яке слово створюється для обслуговування діяльнісних ситуацій, так як лексика взагалі потрібна для відбиття когнітивної та фізичної діяльності людини.

Аналіз культурних феноменів пропонується не в термінах поведінки чи артефактів, а як системи знань та менталітету її носіїв [53, 98]. Мова, таким чином, є фактом культури, складовою частиною культури, акумулює ключові концепти культури, культура вербалізується в мові, транслюється у знаках-словах. У мові відбувається і відображення взаємодії дійсності та людини з огляду на ціннісні характеристики [11, 5]. Кількість еталонів для опису фрагмента універсуму є обмеженою, одним з найбільш уживаних еталонів є людина. Ототожнення елементів дійсності з людиною відбувається в обох напрямках, тобто елементи світу описуються за допомогою, наприклад, соматизмів, у той же час і людина може бути охарактеризована номінаціями інших сфер.

В. М. Телія постулює такі терміни сучасної парадигми: «Антропометричність – один з виявів антропоцентричності людської свідомості і основа антропоморфності. Антропометричність – це

усвідомлення людиною себе як "міри всіх речей". Тим самим ми розглядаємо антропометричність в межах антропоцентричності, а антропоморфність вважаємо одним із наслідків антропометричності» [41, 40]. Сфера людини, тобто позначення емоцій, думок, видів діяльності є головною сферою концептуальної метафори; паремії також структуруються крізь призму антропоморфності [62, 120]. Через подібність явищ матеріальної та духовної культури для індоєвропейських мов характерним є використання аналогічних антропометричних моделей смислоперетворення – автономної чи опосередкованої метафоризації, метонімізації. Антропоцентризм постає в онтологічному плані як принцип наповнення мовних категорій, уявлення про узагальненого мовного суб'єкта. Антропоморфізм також базується на факторі суб'єкта, але певним чином йому протиставлений: він надає об'єктам не властивої їм структури, у той час як антропоцентризм конструює об'єкти за прагматично зумовленими ознаками.

М. Е. Рут пропонує ієрархію образних предметних сфер, яка вибудовується саме з огляду на антропоцентризм мислення людини. Пропонована дослідницею схема має такий вигляд: людина – родина – оселя – зовнішній світ [39, 56-57]. Із класифікацією М. Е. Рут практично збігається принцип структурування світу, що запропонований В. В. Красних:

- внутрішній світ людини (те, що обмежується її тілом);
- фрагмент зовнішнього світу, що є особистою зоною людини;
- зовнішній світ за межами особистої зони, але такий, що сприймається як свій, близький;
- зовнішній світ, що сприймається як чужий, ворожий [25, 236].

Однією з актуальних проблем сучасного мовознавства залишається дослідження культурної самобутності народу, яка відображається у мовно-національній картині світу. Поняття мовної картини світу сягає ідей В. фон Гумбольдта про внутрішню форму мови, з одного боку, та ідей американської етнолінгвістики, зокрема, гіпотези лінгвістичної відносності Сепира – Уорфа.

Різні мови по-різному концептуалізують світ. Це видно хоча б з того, що у будь-якій мові є слова, які неможливо перекласти на інші мови одним словом і які взагалі важко перекладаються.

Слід зазначити, що мовним колективом, який виробляє своє власне світорозуміння й світовідчуження, є етнос – носій культури, традицій і духовних цінностей. Створений ним образ світу найкраще відбивається в художній культурі, конкретно в літературі. Формальний підхід до процесу мовного вираження повинен бути зв'язаний зі стереотипним поведінням, що супроводжується закріпленими за ним словесними вираженнями.

"Картина світу означає не картину, що зображує світ, а світ, зрозумілий як картина що представляє й установлює її людиною" [12, 93]. У цьому зв'язку етнічна картина світу - це відбиття цілісного сприйняття світу, що склався в ході історичного розвитку народу, і здатного бути представленим у художніх образах за допомогою використання мовного потенціалу етносу - носія вербальних форм.

Отже, етнічна картина світу виражається через релігію, філософію, літературу, ідеологію й т. ін., виявляється через вчинки людей й їхніх пояснень своїх вчинків. Вона також має етнічні константи, цінності, принципи, традиції, уявленнями про життя, про світобудову. Етнічна картина світу піддається змінам із часом, однак не змінюється її ядро, що становить специфічність культури й світобачення.

1.4. Фразеотематична група як об'єкт сучасного лінгвістичного дослідження.

Головним принципом теорії семантичного поля є те, що вокабуляр мови організований у вигляді лексичних чи концептуальних полів і члени цих полів структуруються взаємозалежно один від одного [60, 340]. Парадигматичні відношення типу рід – вид та ціле – частина поєднують

мовні одиниці, які знаходяться на різних рівнях семантичної ієрархії. Мовні одиниці складають семантичні групи/поля, члени яких поєднуються парадигматичними зв'язками [34, 179]. Семантичне поле є об'єднаннями слів (фразем) однієї поняттєвої сфери і становлять предмет опису ідеографічних словників, при цьому найбільш широкий клас складають назви з мінімальною кількістю спільних сем [19, 121]. Логічна організація фразеотематичної групи вибудовується лише шляхом аналізу тлумачень її членів та шляхом визначення її місця в ідеографічній класифікації словникового складу мови [21, 26].

Семантичне поле може також бути описане як семантична маркіровка, яка включає анотування корпусу текстів з їх розміткою, яка конкретизує різні особливості значення в корпусі текстів [61, 97]. Різні класифікації ґрунтуються не на існуванні семантичних примітивів, які можуть комбінуватися, щоб сформулювати визначення, але швидше на існуванні семантичних полів, що складають в групи різні корпуси текстів, які можуть бути, виражатися через словник мови [64, 945]. Іноді семантичні та лексичні поля розглядаються як ідентичні поняття. Семантичне поле є плідним поняттям у дослідженні лексичної структури. Воно є областю значення в якому лексеми певними способом співвідносяться і визначають одна одну [55, 157].

Лексичні або семантичні поля є підгрупами словника мови, чий члени є близькими або спорідненими в значенні. Те ж лексичне поле, можливо, має різний ряд членів у різних мовах [64, 282]. Відносячи до певної категорії і, можливо, переходячи межі парадигматичної і синтагматичної інформації, аналогічна інформація про лексичне поле надається словниками та довідниками [59, 335]. Якщо певне семантичне поле доведеться описати декількома словами замість багатьох, кожне слово повинне, звичайно, означати ширший ряд явищ [59, 95].

Теорія поля стверджує, що значення, представлені в словнику, взаємопов'язані, так як вони групуються разом, щоб сформулювати поле

значень, які у свою чергу збираються в групи, навіть у більші поля, доки не створять мову як ціле. Отже, словник організований в лексичні або концептуальні поля і лексеми (фраземи) в межах кожного поля тісно структуровані відносно один одного. Теорія поля може бути використана для ілюстрації змін мови: спосіб поділу та усвідомлення семантичного простору в постійних змінах лексем; це може також бути використане в порівняльному аналізі різних мов для ілюстрації того, як ця семантична область поділяється подібно чи по-іншому в різних мовах. Мови часто очевидно відрізняються основними лексичним поділом. Є фокусні точки, або прототипи, в межах полів, які ясно окреслюють межі між словами і можуть краще фіксувати сприйняття лексичного значення [59, 340].

Отже, лексична теорія поля допомагає вивчати семантично пов'язані вирази (реляційна мережа слів, що є взаєпов'язаними, поєднується гіпонімічними, антонімічними, синонімічними відносинами) [57, 993]. Ієрархічні поля ґрунтовані на смисловому відношенні гіпоніму (або включення) і може зазвичай бути замінені супідрядною лексемою [58, 152].

Фразеотематична група у роботі розуміється як слова, що об'єднуються за подібністю значення [14, 150]; сукупність парадигматично пов'язаних лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту і відображають поняттєву, предметну й функціональну подібність позначуваних явищ [23, 121]. Словник може бути представлений як система лексико-семантичних, лексико-тематичних, фразеосемантичних та фразеотематичних груп, які стикаються, перехрещуються і складаються з ядерної та периферійної лексики. Групи виокремлюються на підставі ознак денотатів, що вказують на функцію, форму, матеріал, суміжність реалій тощо.

Чимало науковців вказують, що основну проблему при класифікації лексики складає неможливість чіткого встановлення кордонів між групами, оскільки вони переходять одна в одну. Багатозначність слова є причиною входження слова в різні семантичні області, іноді досить далекі одна від одної [40, 174]. Для лексем, в межах яких відбулось семантичне зрушення,

пропонується ввести поняття подвійної категоризації (dual categorization) [58, 124].

Категоризація є поділом світу за категоріями, тобто виокремленням у ньому груп, класів аналогічних об'єктів. Разом з тим, як пізнавальний процес – це і уявне співвідношення об'єкта з певною категорією. Категоризація є фундаментальною операцією, яку ми непомітно виконуємо на кожному кроці, вона дозволяє визначити об'єкт шляхом віднесення його до більш загальної категорії. Це стосується не тільки класифікацій у природничих науках (зоології, ботаніки і т.п.), але й таксономії звичайних побутових предметів. Такого виду категоризація дозволяє говорити про певну ієрархічну впорядкованість її рівнів. Для всієї мовної системи, в усьому її обсязі, ієрархічні зв'язки відіграють головну роль для поєднання різноманітних неоднорідних компонентів у цілісній картині.

Категорії не відображають "об'єктивний" набір рис, вони є приблизними, складаються із центральних, прототипових членів, і менш центральних, навіть маргінальних членів [56, 77]. Відповідно, категорії формуються навколо прототипів, які є когнітивними опорними точками, внутрішня структура категорії визначається не жорстким переліком обов'язкових ознак, а різноманітністю характеристик. Прототип є типовим ментальним зразком, який використовується лінгвістичною спільнотою для категоризації; максимальним набором ознак, з яким як з еталоном можливо порівняти ознаки властиві іншим представникам даної категорії. Ментальна процедура категоризації спирається на досвід та уяву людини, з одного боку, і властивості метафори, метонімії та ментальної образності – з іншої.

Про неоднорідність складу лексико-тематичної групи говорить і В. Г. Гак. В кожній лексико-тематичній групі може бути вирізнено ядро, що включає слова, яким властиве найбільш загальне значення, і периферійні елементи, у яких дане значення простежується вже не так чітко. Це призводить до того, що встановлення кордонів групи спричиняє певні труднощі, оскільки її межі є розмитими, дифузними [13, 150].

Угрупування фразеологічних одиниць, які пов'язані загальною ідеєю, темою і подібністю позначених понять, не має в лінгвістиці однозначного тлумачення і єдиного найменування, як і сам принцип систематизації лексико-фразеологічного матеріалу – за асоціативними відносинами (Ф. де Соссюр), за речами (М. Номис), за сферами представлення (М. М. Покровський), за відношенням до позначуваної дійсності (М. Ф. Алефіренко), за семантичною значимістю чи предметно-понятійною віднесеністю (Г. А. Уфимцева), за спільною семантичною ознакою, що об'єднує фразеологічні одиниці, які покривають певну сферу значень (М. А. Алексеєнко). Цим обумовлено різноманіття термінів для позначення певних мікросистем у фразеологічній системі мови: семантичні або тематичні поля, семантичні або тематичні групи, семантико-тематичні групи, фразеосемантичні групи, фразеотематичні групи. Ці фразеотематичні групи є окремими, але взаємозумовленими горизонтально і вертикально мікросистемами, входження до яких фразеологічних одиниць спирається на логічну єдність як форму мислення – спільну ідею чи спільне загальне поняття.

Між семантичними розрядами, котрі виокремлюються всередині кожного бінарної опозиції і тематичної групи загалом, встановлюються відношення паралелізму або градальні, а між частинами опозиції – антонімічні.

Отже семантичні розряди як більш щільні смислові єдності, як більш однорідні входять до більшої єдності – тематичної групи, або семантичного чи тематичного поля, і перебувають у гіпонімічних стосунках з останніми.

Поняття "тематична група" певною мірою адекватно поняттям "ідеографічна рубрика", "ідеографічний розряд", відповідно до яких розподілений фразеологічний матеріал: російської мови В. М. Мокієнком [32, 55-56], української – В. Д. Ужченко й Л. Г. Авксентьєвим [46, 76-89], хоча вони являють собою більше й різноманітне об'єднання, ніж фразеотематична група, що базується на одиницях, які пов'язані однією узагальненою

семантичною ознакою. Так, ідеографічна рубрика "Природа, рослинний і тваринний світ" містить у собі дві великі теми: "Флора" і "Фауна", кожна з яких може бути розглянута окремо. Зміст цієї рубрики, (або розряду, за термінологією В. Д. Ужченка) підтверджує наше положення про неповну адекватність зазначених вище термінів. Термін "ідеографічний" роз'яснюється, як такий, що описує поняття, як прикметник до іменника, ідеографія – писання за допомогою ідеограм, тобто за допомогою умовних письмових знаків, як традиційно подають термін словники, однак у ряді лінгвістичних робіт він вживається інакше. Із усього сказаного випливає, що ідеографічний розряд і семантичний розряд не співвідносні поняття. Членування фразеологічних груп на семантичні розряди передбачає дослідження стійких словесних комплексів за їх елементарним значенням, тобто за семантичними компонентами, або ідеограмами, під якою (ідеограмою), вслід за Н. Н. Кириловою, розуміємо елемент фразеологічної семантики. Представляється переконливим проведене названим вище автором дослідження таких ідеограм шляхом порівняльного методу [20, 74-82].

1.5. Оцінний характер фразеологічних одиниць.

Оцінний характер є одним із головних показників фразеологічних одиниць і навіть вважається обов'язковим у їхньому семантичному наповненні [3, 32]. У сфері фразеології найбільш яскраво виражається національний спосіб світосприйняття. Вивчення семантики і внутрішньої форми фразеологічної одиниці дозволить через усвідомлення смислових і питомих орієнтацій, зафіксованих у них, встановити особливості світобачення українського народу і реконструювати культурно-мовні архетипи, які розуміються як: культурні першообрази, уявлення-символи про людину, її місце в світі та суспільстві. Саме фразеологічні вирази становлять найбільший інтерес у цьому плані, адже вони безпосередньо відбивають

позамовну дійсність і мають образно-символічну основу. Дослідження фразеології в аксіологічному аспекті дозволить виявити специфічні риси менталітету нації, що зумовлені особливостями світосприйняття, системою моральних вимог, норм, цінностей і принципами виховання. У фразеологічному значенні знайшли вираження як культурні архетипи, так і сутнісні моменти географічної, геополітичної, господарчої, соціальної, політичної, релігійної, культурної реальностей, які виявили вплив на його формування.

Обов'язковість у фразеологічних одиницях експресивного, емотивно-експресивного або оцінного компонентів зумовлюється їх соціолінгвальною природою та значним прагматичним потенціалом фразеологізмів у комунікації. Так, ці одиниці, як продукти вторинного семіозису, є вторинними експресивними найменуваннями. А емоції та оцінка, особливо емоційна оцінка, вважається одним із важливіших принципів творення фразеологічної одиниці [31, 9]. Основою аксіологічних фразеологізмів є оцінно-експресивні та образно-естетичні метафори [42, 190].

Оцінка охоплює в мові широкий діапазон одиниць. Мова відображає світ з різних боків. Перш за все в мові представлена об'єктивна реальність, предмети, їх властивості, дії, взаємовідносини. В мові також відображається взаємодія реальності та людини в різних аспектах, одним з яких є оцінний. Людина-мовець поділяє світ з точки зору його ціннісного характеру: добра та зла, користі та шкоди, хорошого та поганого тощо. Цей вторинний поділ є соціально обумовленим і відображеним в мовних структурах.

Оцінка як семантичне поняття означає наявність ціннісного аспекту значення мовних виразів, який може інтерпретуватись як "А (суб'єкт оцінки) вважає, що Б (об'єкт оцінки) хороший / поганий" [11, 6].

Питання ціннісних орієнтацій досліджувались в логіці, де під оцінкою зазвичай розуміють судження про цінність. Проблема того, як розуміти цінність, є предметом аксіології, філософського вчення "про природу цінностей, їх місце в реальності та про структуру ціннісного світу, тобто

зв'язку різних цінностей між собою, з соціальними та культурними факторами і структурою особистості" [50, 763].

Оцінка як ціннісний аспект значення наявна в різноманітних мовних виразах. Вона може бути обмежена елементами меншими, ніж слово, а може характеризувати і групу слів, і ціле висловлювання. Про оцінну семантику говорять стосовно афіксів (*пес – песик*), слів (*хороший – поганий*). Існують цілі пласти лексики, що призначені для вираження оцінки. Це в першу прикметники та прислівники, які виявляють величезну різноманітність оцінної семантики (*гарний, прекрасний, жахливий, потворний*).

Оцінку міститься в найменуваннях предметів та дій та в цілих висловлюваннях. Оцінка може даватися за різними ознаками ("важливість / неважливість", "правда / неправда"), проте основна сфера значень, які зазвичай вважаються оцінними, пов'язана з ознакою "добре / погано". Саме цей тип оцінки має на увазі висловлювання про цінності.

Важливим є розрізнення оцінки у вузькому смислі слова, як відмінність за ознакою "добре / погано", від кваліфікації взагалі, більш широкого поняття, куди входить як власне оцінка, так і певний перелік інших властивостей, в тому числі параметричних ("великий / маленький", "вузький / широкий" тощо).

Оцінка, вочевидь, є універсальною категорією, навряд чи існує мова, в якій відсутнє уявлення про "добре / погане". Проте у способах вираження оцінних значень мови виявляють свою індивідуальність. Це пояснюється в першу чергу тим, що оцінка належить до інтенціонального аспекту мови, де картина світу в свідомості носія мови ускладнюється цілою низкою чинників. Можна припустити, що модальна рамка оцінки є також універсальною: так, при оцінці завжди тою чи іншою мірою присутні суб'єкт та об'єкт, у будь-якій мові оцінки означає наявність певної шкали та стереотипів, аксіологічних предикатів тощо [11, 9].

Відмінності в різних мовах пояснюються не тільки особливістю власне семантичного складу, але й розмитим характером оцінних стереотипів. Ця

особливість оцінки безпосередньо пов'язана з її прагматичним характером, зазначені чинники, беручи участь у ситуації спілкування, мають ще більш інтенсивний вплив.

1.6. Методика дослідження фразеотематичної групи в магістерській роботі.

Під фразеологізмом у магістерській роботі розуміються як ідіоми (фразеологічні сполучення), так і компаративні фразеологізми, а також паремії [41, 58]. Фразеологізм (фразеологічна одиниця) – спільна назва семантично пов'язаних сполучень слів та речень, які, на відміну від подібних до них за формою синтаксичних структур, не утворюються у відповідності із загальними закономірностями вибору і комбінації слів при організації висловлення, а відтворюються в мовленні у фіксованому співвіднесенні семантичної структури та певного лексико-граматичного складу [52, 558]. Ідіоматичні та сталі вирази являють собою універсальне явище. Структурно в усіх мовах вони репрезентовані як речення-ідіоми та словосполучення-ідіоми, а також метафорично узагальнені власні імена [22, 165].

Більш широке розуміння фразеології запропоновано також в роботах М. А. Алексеєнка, який виділив у складі фразеології реально існуючі три розділи – ідіоматику, фраземіку й пареміологію і відповідні типи одиниць, у яких закодовані в асоціативно-художньої формі явища і ситуації реальної або віртуальної дійсності [1; 2].

Специфічні особливості структури, лексичного і фразеологічного складу мови найчіткіше виявляються при комплексному структурно-семантичному аналізі, одним з найефективніших шляхів дослідження є вивчення стійких словесних комплексів за тематичними групами, що дає найповнішу картину основних подібностей і розбіжностей у способах позначення окремих явищ і ситуацій об'єктивної реальності, дає можливість

встановити особливості вияву системних зв'язків у різних фразеологічних системах – відношення варіантності, синонімії, антонімії, полісемії та омонімії. Слід зауважити, що сам розподіл фразеологічного матеріалу за семантико-тематичними групами є одним із проявів системності в сфері фразеології.

Фразеологізм, що належить до фразеотематичної групи одиниць з компонентом назвою частини тіла, при написанні роботи розуміється як такий, що має в своїй структурі елемент – назву частини тіла.

Оскільки матеріалом магістерської роботи є обмежена кількість фразеологічних одиниць, у якості семантичного критерію обрано антропоцентризм як сучасну парадигму мовознавчої науки. Класифікаційний аналіз фразеологічних одиниць в англійській та українській мовах пропонується вибудовувати з огляду на їх релевантність у відображенні різних сфер буття людини, опису її фізичних та ментальних характеристик, емоційного та інших станів, поведінкових моделей, сценаріїв розподілу часу та робочого етикету тощо. Така модель дослідження надає можливість якомога глибше пов'язати семантичний аспект мовних одиниць з традиційною народною культурою, стереотипами поведінки та ціннісними характеристиками народної свідомості.

Виконання магістерської роботи відбувається в декілька етапів. На першому етапі проводиться словникова вибірка фразеологічних одиниць з компонентом назвою частини тіла в англійській та українській мовах. На другому етапі виявляються особливості семантики фразеологізмів, пропонується модель їх класифікації відповідно до виявлених закономірностей. Все це дозволяє дійти достовірних висновків, які можуть бути залучені до подальших досліджень в галузі вивчення фразеотематичних груп та фразеології і лексики в цілому

Висновки до розділу 1.

Образне вираження у фразеологічному значенні позамовної дійсності – результат суспільно значущого багатовікового її пізнання, діалектичного поєднання розумового й чуттєвого світосприйняття. Єднальною ланкою між етимологічним і актуальним значеннями фразеологізму служить його внутрішня форма – спільний для них асоціативно-образний елемент, який опосередковано співвідносить фразеологізм з відповідними об'єктами вторинної (непрямої, фразеологічної) номінації, а також зумовлює варіантні й системно-семантичні властивості фразеологізмів.

Сучасна семантична типологія фразеологічних одиниць, як свідчить аналіз наукових праць, здійснюється з двох параметрів: за загальною ідеєю (узагальненим поняттям, темою) і за елементарним значенням, тобто ідеограмою.

Антропоцентризм є одним із провідних принципів сучасного етапу розвитку мовознавчої науки. В центрі світу стоїть людина як особистість, тобто людина з її почуттями та станом, думками та словами, діями та емоціями; вивчення мови і є вивченням світу. Ще в XIX ст. вчені говорили про те, що мова передає сам дух народу, в ній ми знаходимо сплав споконвічного мовного характеру з характером нації.

Фразеотематична група у роботі розуміється як слова, що об'єднуються за подібністю значення; сукупність парадигматично пов'язаних лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту і відображають поняттєву, предметну й функціональну подібність позначуваних явищ. Словник може бути представлений як система лексико-семантичних, лексико-тематичних, фразеосемантичних та фразеотематичних груп, які стикаються, перехрещуються і складаються з ядерної та периферійної лексики. Групи виокремлюється на підставі ознак денотатів, що вказують на функцію, форму, матеріал, суміжність реалій тощо.

РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЮДИНИ ЗАСОБАМИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З НАЗВОЮ ЧАСТИНИ ТІЛА В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.

2.1. Опис поведінки та характеру людини засобами фразеологізмів з назвою частини тіла в англійській мові.

Риси поведінки людини часто стають предметом опису фразеологічних одиниць. Щирість та чесність виражені у фразеологізмі *with hand on heart* «з рукою на серці» [65, с. 281].

Брехня та нещирість як протилежність чесності також експлікуються у фразеології. Наприклад, *he strokes with one hand and strikes with the other* «він пестить однією рукою і б'є іншою» [65, с. 282] використовується на позначення брехливої людини.

Нещирість може бути позначена ще одним фразеологізмом – *tongue in cheek* [65, с. 300], який побудований на образі тримання язика за щокою, коли людина говорить неправду.

Як і будь-яка інша негативна риса характеру, нещирість є продуктивною темою фразеологічних одиниць. Ще одним прикладом цього є одиниця *double-tongued* [65, с. 300], яка порівнює брехню з подвійним язиком. Брехлива людина може бути також позначена як така. Що має порожнє серце – *hollow-hearted* [65, с. 304].

Нещирість та інтриги за чиясь спиною як позначення брехні та таємного завдання шкоди є темою фразеологізму *behind his back* [65, с. 282].

Коли ж брехня викрита, така ситуація описується фразеологізмом *open my eyes to* [65, с. 300], тобто відкрити очі на щось. Подія або ж поштовх до викриття істини отримує назву буквально «відкривачки для очей» - *an eye-opener* [65, с. 300].

Іншою рисою характеру, яка описується фразеологізмами з компонентом частиною тіла є впертість. В англійській мові вперта людина порівнюється з такою, що має твердий ніс – *hard-nosed* [65, с. 300].

Весела поведінка, коли одна людина намагається розважити іншу, порівнюється в англійській фразеології із лоскотанням ребра – *tickle his ribs* [65, с. 282].

Іноді веселощі можуть переходити в ексцентричну поведінку, коли людина привертає до себе увагу незвичними вчинками. В англійській фразеології ексцентрична поведінка уподібнюється до стояння на голові – *stands on his head* [65, с. 299].

Емоційний стан задоволення вербалізовано у фразеологізмі *rub the elbow* [65, с. 282] – буквально «терти лікті». Цікаво, що українська мова для передачі подібного контексту використовує «руки», а не лікті.

Задоволення або схвалення поведінки іншої людини виражене також у фразеологізмі *pat on the back* «плескати по спині» [65, с. 282], що пов'язано з типовим жестом схвалення, який є спільним для багатьох культур.

Схвалення чи згода також позначаються фразеологічною одиницею *strike thumbs* [65, с. 282], образ якої використовує відомий жест схвалення із використанням великого пальця.

Велика радість, яку переживає людина, може бути уподібнена до того, як людина ніби вистрибує з власної шкіри – *fit to leap out of her skin* «бути охопленим радістю» [65, с. 297].

Фразеологізми англійської мови з компонентом назвою частини тіла можуть позначати емоційний стан людини, наприклад, *raise an eyebrow* «підняти брови» [65, с. 281] означає здивування.

Здивування або зачарування чимось позначається також фразеологічною одиницею *eyes on stalks* [65, с. 297]. Предмет, який викликає здивування або привертає увагу, може бути названий *eye-popper* [65, с. 300], тобто такий, що буквально стрибає в очі.

Фразеологізми, що використовують образи частин тіла можуть описувати і ментальні характеристики особи. Наприклад, *bone-headed/thick-skulled* [65, с. 299] «дурний» побудовані на образі кісток/черепа як протипази мозку, тобто голова людини складається лише з кісток, не містачи мозку.

Ще одним позначення ментального стану є фразеологічна одиниця *a head is higher than two shoulders* [65, с. 299], яка виголошує, що голова знаходиться вище ніж плечі, тобто розум важливіший за силу.

Образом для розумової характеристики можуть стати і виски брови, прикладом цього є англійський фразеологізм *high-brow* із значенням «інтелектуальний, з високою культурою» [65, с. 299]. Водночас антонімом до нього виступає *low-brow* «малокультурний, з низькими смаками» [65, с. 299]. Очевидно, що такі значення утворились на основі людських уявлень про те, що людина з високим чолом як правило має більші розумові здібності.

Іншим проявом нерозумної поведінки є ситуація, коли людина говорить не думаючи, тобто її язик йде попереду мозку. Така ситуація описується в англійській мові фразеологізмом *tongue runs before your wit* [65, с. 300]. Подібне значення має й інший фразеологізм – *don't let your tongue run away with your brains* [65, с. 300].

Стан, коли людина повністю захоплена чимось і усі її вчинки підпорядковуються одній меті, одержима чимось позначений фразеологізмом *have on the brain* [65, с. 299], тобто щось буквально на розумі.

Брови загалом виступають досить продуктивним компонентом за допомогою якого утворюються й інші значення. Наприклад, *true as the skin between your brows* [65, с. 299] означає справжність, вірність чого-небудь.

Емоційний стан роздратування виражений у фразеологізмі *ready to eat the nails from their fingers* «готовий їсти нігті на пальцях» [65, с. 281], який відсилає до звички певного кола людей гризти нігті, коли вони нервують.

Певною мірою роздратування також відображене в одиниці *twiddle your thumbs* «страждати від вимушеної бездіяльності» [65, с. 282], яка побудована на образі нервового крутіння великими пальцями через неможливість діяти.

Роздратування також позначається фразеологізмом *lose your hair* [65, с. 298], у якому маркером терпця, що увірвався стає втрата волосся.

Емоція роздратування може переходити в лють, що описується фразеологізмом *steam coming out of his ears* [65, с. 299], який використовує образ пару, який буквально йде з вух.

Запальний характер людини позначається фразеологічною одиницею *hot-headed* [65, с. 299], яка утворилась на відомій аналогії фізичного стану із поведінкою людини – гарячий/запальний.

Нервовість та роздратування також описуються фразеологічною одиницею *go out of your skull* [65, с. 299], яка використовує образ, що емоції вириваються з голови/черепа людини.

Нервовий стан або ніяковість може також бути позначена фразеологічною одиницею *taken by the face* [65, с. 299]. Ця одиниця послуговується образом ніби людину спіймали за обличчя.

Противагою до роздратування може бути заклик заспокоїтися. В англійській фразеології такий передається за допомогою одиниці *keep your hair on* [65, с. 298], яка є антонімічною до попередньо зазначеної.

Емоція страху передається за допомогою фразеологічної одиниці *curl your hair/make your hair curl scold* «жахати, лякати» [65, с. 299], яка побудована на образі фізіологічної реакції людини на лякаючу ситуацію, коли її волосся стає «дибки». Страх також позначається ідіомою *my heart was in my mouth* [65, с. 304] – буквально «моє серце в роті».

Близьким до страху є стан паніки. В англійській мові панічний стан, у якому знаходиться людина, уподібнюється до втрати голови – *lose his head* [65, с. 298].

Поганий стан, у якому перебуває людина, відображено у фразеологізмі *get over the left shoulder* «зазнавати невдачі» [65, с. 282]. Негативний образ тут вибудований на досить частому ототожненні поганого з лівим.

Бажання залишите погане у минулому, тобто повернутися до нього спиною, вербалізоване у фразеологізмі *turn your back on* [65, с. 282].

Скелет стає образом для передачі смислу чогось основного, вагомого. Так, *skeleton crew* [65, с. 296] позначає основну команду, основний, базовий склад групи людей, *skeleton key* [65, с. 296] – ключовий момент певного плану дій. Подібний же сенс зафіксований у словосполученнях із використанням хребта, *backbone/spine* [65, с. 297] використовується для позначення чогось основного, необхідного елемента. Таке ж саме значення бачимо і у фразеологізмі *the bare bones* «найнеобхідніше, життєво важливе» – буквально «голі кістки» [65, с. 297]. Водночас деталізація плану описується фразеологізмом *put some meat on the bones* [65, с. 296] – буквально «наростити м'ясо на кістку».

Ніжний, тендітний, чутливий характер людини також може бути позначений фразеологічною одиницею *tender as your eye* [65, с. 299], яка використовує око як еталон чутливості.

Результати аналізу можуть бути підсумовані у вигляді таблиці.

Таблиця 1.

Опис поведінки та характеру людини засобами фразеологізмів з назвою частини тіла в англійській мові

Риса/характеристика	Приклад
Чесність	with hand on heart
Нещирість	double-tongued
Веселість	stands on his head
Задоволення	rub the elbow
Здивування	raise an eyebrow
Розумність	high-brow
Нерозумність	bone-headed
Роздратування	eat the nails from their fingers
Запальний характер	hot-headed
Страх	curl your hair
Чутливість	tender as your eye

2.2. Опис відносин між людьми засобами фразеологізмів з назвою частини тіла в англійській мові.

Людина, яка є нечутливою до інших, бездушна, неспівчутлива метафорично позначається як товстошкіра – *thick-skinned* [65, с. 297]. Водночас людина, яку легко розчулити, яка сприймає близько до серця усі проблеми, розглядається фразеологією як тонкошкіра – *thin-skinned* [65, с. 297].

Подібного ж значення набули фразеологічні одиниці з компонентом «голова». Безжалісна людина, яка не має почуттів позначається як *hard-headed* [65, с. 299]. Людина, яка повністю контролює ситуацію і не піддається емоціям, отримує назву *cool-headed* [65, с. 299], тобто така, що діє з холодною головою.

Тема безжалісного відношення зображена у фразеологічній одиниці *has a heart of stone* [65, с. 304], яка побудована на образі серця з каменю. Натомість, людина, яка легко підпадає під вплив інших, не здатна відстоювати свою позицію, може бути позначена як *soft-headed* [65, с. 299].

Ще один вираз, що базується на образі волосини, позначає близькість до чогось, як в прямому, так і в переносному сенсі, переходячи від суто просторових характеристик до переносного позначення стосунків між людьми: *stand upon a hair* «знаходитися дуже близько» [65, с. 298].

Близькі стосунки між людьми позначаються за допомогою фразеологізму *nose is closest to eyes*, який використовує образи двох близько розташованих частин тіла – носа та очей [65, с. 300].

Мотив зради присутній у фразеологізмі *change your skin* «повністю змінитися, змінити ставлення». Очевидно, що ця мовна одиниця пояснюється із аналогією з рептиліями [65, с. 297].

Розмови за відсутності людини чи за її спиною позначені фразеологізмом *my ears are burning* [65, с. 300], який відповідає широко розповсюдженому уявленню про палаючі вуха.

Навіть якщо зради немає, людина може її підозрювати. Підозрілість описується англійським фразеологізмом *suspicion has double eyes*, який підкреслює, що людина може підозрювати та вбачати зраду навіть там, де її не існує [65, с. 300].

Протистояння та ворожість також можуть стати предметом опису фразеологізмів з назвою частини. Таке значення зафіксоване в *eyeball-to-eyeball* «бути в конфронтації» [65, с. 281].

Ще одним прикладом позначення ситуації ворожості, що відображена в англійській фразеології, є одиниця *never show your teeth unless you can bite* [65, с. 300], яка закликає не показувати зуби, якщо не збираєшся кусати. Тобто не погрожувати, якщо дійсно не збираєшся завдати удар. Ворог або людина, яка завдає постійного клопоту, порівнюється із болем в шиї – *pain in the neck* [65, с. 304].

Окрім прямої ворожості. Фразеологія може описувати інші неприємні стани, наприклад, небажану близькість та пильне спостереження – *breathe down my neck* [65, с. 281] – дослівно «дихати в шию».

Небажане спілкування відображене також у фразеологізмі *chew his ear off* «нудно розповідати» [65, с. 281], де нудна людина ніби «жує» вухо співрозмовника.

Коли людина ставиться до інших із заздрістю або ревнощами, в англійській мові це буквально позначається як зелене око – *green eye* [65, с. 300]. У той же час людина, яка справляє гарне враження на оточуючих позначається за допомогою блакитного ока – *blue-eye* [65, с. 300]. Інший кольоровий фразеологізм із компонентом-оком позначає провину людини. Ця провина порівнюється із чорним оком – *black's my eye* [65, с. 300].

Перевага однієї людини над іншою відображена у фразеологізмі *head and shoulders above* «займати переважаючу позицію, мати перевагу» [65, с. 299]. Ситуація потрапляння у небезпечне або неприємне положення описується фразеологізмом *from head to foot* «від голови до ніг», тобто цілком, повністю [65, с. 296]. Потрапляння у неприємну ситуацію також

порівнюється в англійській фразеології із рухом у центр бурі: *into the wind's eye/eye of the hurricane* [65, с. 300].

Коли людині вдається дивом уникнути неприємностей, образом для опису ситуації стає товщина волосини, як у фразеологізмі *a hairbreadth escape* [65, с. 298].

Робочі стосунки також є предметом опису фразеології. вербалізація робочих стосунків включає різні аспекти, у тому числі складність, точність та уважність виконання певної роботи.

Коли людина має виконати яке-небудь надзвичайно складне завдання, це уподібнюється до таких дій, коли виконавець має ніби вислизнути з власної шкіри, щоб справитись із завданням – *play/think/work out of his skin* «робити надлюдські зусилля» [65, с. 297].

Складність виконання чого-небудь може бути також зображена за допомогою фразеологізмів з компонентом-соматизмом. Наприклад, *leave him to whistle on his thumb* «кликати намарно» [65, с. 281] обіграє ідею свисту на великому пальці, оскільки такий «свист» не може привернути увагу.

На відміну від значення складності виконання якогось завдання, англійські фразеологізми із соматичною лексикою можуть використовуватись і для позначення чогось легкого – *easy as kiss-my-thumb* «легко, як поцілувати великий палець» [65, с. 281].

У свою чергу, точність виконання певного завдання може вимірюватися товщиною волосини, як-от у фразеологізмі *to a hair breadth* «точно, досконало» [65, с. 298]. Точність виконання обіграє й інший фразеологізм з компонентом-волосиною – *fits you to a hair in the water* [65, с. 298]. Образність тут набувається завдяки порівнянню з тим, як мокрі волосини щільно прилягають до шкіри людини.

Ретельність, уважність при виконанні завдання експлікується у фразеологічній одиниці *with eyes open* «з відкритими очима» [65, с. 300], тобто підкреслюється, що ставлення є уважним і людина слідкує за процесом

та результатом. На противагу точному виконанню інший фразеологізм позначає роботу, що була виконана аби як: *by scowl of brow* [65, с. 298].

Незадовільне виконання роботи чи завдання описується також фразеологізмом *it's neither my eye nor my elbow* [65, с. 300], який порівнює є незадовільний результат з тим, що важко визначити чим насправді є об'єкт.

Фразеологізми з компонентом-соматизмом можуть позначати і таку діяльність, коли результат є абсолютно протилежним меті, яку намагалась досягти людина: *in spite of his beard* «у прямій протилежності до поставленої мети» [65, с. 298]..

Важливим для поведінки людини є розуміння ситуації, у якій вона знаходиться. Коли людина розуміє, що вона має робити і як діяти у певній ситуації, це може бути позначено фразеологізмом *make head or tail of* «повністю розуміти» [65, с. 298].

Стосунки між чоловіком та жінкою також є предметом зображення у фразеологічному фонді будь-якої мови. Попри розповсюджений стереотип, що чоловік переважає у таких стосунках, в англійській мові є одиниця, яка стверджує протилежне: *man is the head - but woman turns it* [65, с. 299].. Використовує ця фразеологічна одиниця образ голови та шиї, при чому наголошується, що позиція голови-чоловіка залежить від жінки-шиї.

Ще один англійський фразеологізм з компонентом назвою частини тіла вдається до опису жінки, при чому зображує її як таку, чия сила в язику – *a woman's strength is in her tongue* [65, с. 299]. Ймовірно йдеться про те що жінка зазвичай є фізично слабшою за чоловіка, проте має інші сильні риси.

Матеріальні стосунки також можуть бути предметом опису, наприклад, *chew his ear* «позичати гроші у когось» [65, с. 281]. Джерелом метафоричного перенесення ймовірно стало те, що людина настирливо просить гроші, буквально «жує вухо».

Одним з варіантів матеріальних стосунків між людьми є отримання хабаря. В англійській мові хабар асоціюється із лоскотанням долоні – *tickle in the palm* [65, с. 282].

Бідність людини також позначається за допомогою фразеологізмів з елементом-соматизмом. Наприклад, *his hair grows through his head* «людина на межі крайньої нужденності» [65, с. 298].

Для позначення того, що певний предмет нічого не вартує використовується фразеологізм *not worth a hair* – дослівно «не вартий і волосини» [65, с. 298].

Бідність загалом або стан на межі банкрутства описаний фразеологізмом *hang by the eyebrows*, який передає образ, що матеріальне становище буквально «висить на бровах» [65, с. 298].

Водночас образ волосини використовується і для передачі смислу, що найменший об'єкт має значення і може спричиняти певні наслідки. Про це, зокрема, йдеться у фразеологізмі *no hair so small but has its shadow* [65, с. 298], у якому стверджується, що навіть волосина має свою тінь.

Вікова характеристика стосунків між людьми знаходить своє відображення у фразеологізмі *the brown hair is not heavier than the white* зі значенням «старші люди мають не менше проблем, ніж молоді» [65, с. 298]. Вочевидь, фразеологізм побудований на образі сивого волосся, яке є ознакою старіння людини.

Коли ж людина живе минулим і постійно звертається до того, що залишилося позаду, така ситуація може бути описана фразеологічною одиницею *have the beard on the shoulder* «жити минулим, прагнути до минулого» [65, с. 298].

Результати аналізу можуть бути підсумовані у вигляді таблиці.

Таблиця 2.

Опис відносин між людьми засобами фразеологізмів з назвою частини тіла в англійській мові

Аспект відносин	Приклад
Нечутливість	thick-skinned
Самостійність	cool-headed
Несамостійність	soft-headed
Близькість	nose is closest to eyes
Зрада	change your skin
Ворожість	eyeball-to-eyeball
Небезпека	into the wind's eye
Робочі стосунки	to a hair breadth
Чоловік\жінка	man is the head but woman turns it
Матеріальні стосунки	tickle in the palm
Віковий аспект	the brown hair is not heavier than the white

Висновки до розділу 2.

Проведений аналіз показав, що фразеологізми англійської мови з компонентом назвою частини тіла використовуються для позначення різних характеристик людини.

Опис людини засобами фразеологічних одиниць з компонентом назвою частини тіла може бути поділений на дві великі групи. Цей поділ є достатньо умовним, оскільки значення багатьох фразеологізмів перетинається. Деякі з досліджених одиниць можуть бути віднесені до обох груп, оскільки описують як індивідуальну рису характеру чи поведінки, так і її прояв у спілкуванні з іншими людьми.

Перша група включає особливості поведінки людини та риси характеру. Аналіз фразеологізмів засвідчив, що предметом опису стають такі характеристики людини як чесність, нещирість, веселість, задоволення, здивування, розумність або нерозумність, роздратування, запальний характер, страх, чутливість.

Друга група включає в себе різні аспекти взаємодії з оточуючим соціумом. Дослідження показало, що фразеологізми англійської мови з компонентом назвою частини тіла позначають наступні аспекти стосунків між людьми: самотійність/несамотійність, близькість, ворожість, небезпека, та інші. Також можливо виокремити блоки, що стосуються відносин чоловік/жінка, вікового аспекту, матеріальних та робочих відносин.

РОЗДІЛ 3. ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЮДИНИ ЗАСОБАМИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З НАЗВОЮ ЧАСТИНИ ТІЛА В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.

3.1. Опис поведінки та характеру людини засобами фразеологізмів з назвою частини тіла в українській мові.

Фразеологізми української мови з назвами частини тіла можуть описувати різні риси характеру людини або особливості поведінки.

Однією з характеристик людини, які можуть бути позначені засобами фразеології є стан розпачу, наприклад, *братися (хапатися) за голову* «удаватися у розпач» [66].

Подібний же стан приголомшеності, розгубленості позначається фразеологічною одиницею *голова йде обертом* «про стан приголомшеності, розгубленості» [66].

Ще однією варіацією ситуації розгубленості, коли людина зненацька захоплена якоюсь проблемою, є фразеологічна одиниця *як сніг на голову* «зненацька» [66].

Яскравим та образним прикладом позначення розгубленості є український фразеологізм *блмати (блмнути, кліпати, кліпнути, лупати, лупнути і т. ін.) очима* «безтямно раз у раз розкривати і закривати очі від подиву, розгубленості, ніяковості і т. ін.» [66].

Окрім образу голови та очей, фразеологія української мови використовує для позначення відчаю та розпачу і образ вуха. Прикладом цього є фразеологічна одиниця *опускати (опустити) вуха* «впадати у відчай; засмучуватися» [66].

Волосся також може стати засобом створення образу фразеологізму для позначення відчаю та розпачу. Прикладом цього є фразеологізм *волосся рвати (дерти) на голові (на собі)* «бути в розпачі, впадати у відчай» [66].

Близьким станом до двох вищезазначених є ситуація, коли людина занапастила себе, зробилася нещасливою. Цей стан описується фразеологізмом *голову втопити* «зробити або зробитися нещасливим, занапастити себе» [66].

Журба або інші подібні стани також знаходять своє відображення в українській фразеології. Прикладом цього слугує фразеологічна одиниця *вішати голову* «журитися» [66]. Подібний же сенс може передаватися фразеологічною одиницею, яка використовує образ іншої частини тіла людини – *вішати носа* [66].

На противагу стану занепаду, журби. Людина може відновити свої сили, відродитися. У фразеологічному фонді української мови така ситуація асоціюється із підняттям голови – *голову підводити* «відроджуватися, активізуватися» [66].

Емоція радості або веселощів також позначається за допомогою фразеологізмів з компонентом частиною тіла. Наприклад, *усміхатися (усміхнутися) аж до вух* «усміхатися, широко розкриваючи рот» [66]. Веселощі також прямо експлікуються у фразеологічній одиниці української мови *веселити око (очі)* [66].

На противагу радості та веселошам, людина може перебувати й в стані горя, біди. Подібний стан описує фразеологічна одиниця *виплакувати (виплакати) очі* [66], яка утворена на образі плачу та сліз.

Емоція страху позначається в українській фразеології за допомогою компонента волосся. Наприклад, *волосся стає (стало, стане) дибом (дубом)* [66]. Ще одним варіантом позначення страху є фразеологічна одиниця *волосся ворухиться (заворухилось і т. ін.)* «стає (стало, стане) дуже страшно» [66].

Якщо потрібно виразити те, що людина не вірить у можливість чогось, використовується фразеологізм тоді, *як (коли) на долоні волосся виросте «ніколи не буде»* [66].

Надокучлива поведінка, коли одна людина постійно надовдає іншій своїми розмовами чи вимогами описується фразеологічною одиницею *голову гризти* «докучати кому-небудь кимсь, чимсь, вимагати що-небудь у когось» [66].

Іншим прикладом позначення надокучливої поведінки є фразеологічна одиниця *встромляти (встромити) носа (не в своє діло)* [66], яка використовує образ носа як символ втручання у чужі справи.

Неконтрольована поведінка людини, коли вона влаштовує безлад, стає предметом опису фразеологічної одиниці *на головах ходити* «чинити безладдя, бешкетувати» [66].

Варіантом неконтрольованої поведінки є повний безлад або галас. Який здійсмає людини. У такому разі її поведінка описується як така, що *аж у вухах лящить* «про дуже голосний, переважно неприємний крик, розмову, брязкіт і т. ін.» [66].

Ще одним варіантом нав'язливості чи надокучливості є висловлення неприйнятного змісту. Така ситуація описується фразеологічною одиницею *вуха в'януть* «неприємно, гидко слухати що-небудь непристойне» [66].

Натомість, коли людина чує щось приємне. Це асоціюється з тим, *ніби її уха пестять* – пестити вухо «бути приємним для слуху» [66].

Також існують ситуації, коли дії людини шкодять їй самій, тобто її вчинки призводять до негативних наслідків. В українській фразеології така ситуація позначається одиницею *на свою голову* «собі на шкоду» [66].

Людина, яка зазнала невдачі, тобто знаходиться у поганому становищі, позначається в українській мові за допомогою фразеологічної одиниці *лишатися (лишитися) з носом* «зазнавати невдачі» [66].

Легідність або добрий характер людини також позначається за допомогою фразеологізмів з компонентом частиною тіла. Український фразеологізм *хоч у вухо вбгай (бгай)* «дуже легідний, податливий, добрий» [66] використовує для цього образ вуха.

Фразеологічні одиниці української мови також можуть позначати досвід людини. Наприклад, зворот *бите око* «хтось настільки досвідчений, що вміє відразу помічати, визначати що-небудь» [66].

Розумові або ментальні характеристики людини також є предметом зображення у фразеологічних одиницях. Так, людина, яка повільно думає або реагує на ситуацію чи певні події може бути названа *голова з вухами* «нерозторопна людина» [66].

Складна проблема, яка вимагає великих розумових зусиль відображена у фразеологізмі *голову ламати* «намагатися зрозуміти що-небудь: вирішувати складне питання» [66]. Близьким за значенням до попереднього є фразеологізм з компонентом назвою частини тіла *голову сушити* [66]. Коли ж людина повністю поринула у вирішення якоїсь проблеми чи завдання, про це говорять *з голови до ніг; від голови до п'ят* «повністю, цілком» [66] або *з головою поринати* «повністю, цілком віддаватися чому-небудь» [66].

Людина, яка має невеликі розумові здібності, не може повністю оцінити ситуацію, у якій знаходиться, позначається в українській фразеології як така, що *далі свого носа не бачить* [66]. Образ носу для позначення цієї ж ідеї використовується у подібному ж фразеологізмі *дивитися не далі власного носа* [66].

Ще однією фразеологічною одиницею на позначення подібної ідеї недалекоглядності, нездатності оцінювати ситуацію та бачити широку перспектив є *знати тільки з носа та в рот* [66].

Неуважність людини позначається фразеологічною одиницею, яка використовує компонент частину тіла вуха – *вухами ляпати (хляпати)* «те саме, що гав ловити» [66].

Іншим проявом неуважності можна вважати ситуацію, яка описана у фразеологічній одиниці *не бачити (побачити) кого, що, як своїх (власних) вух; бачити (побачити) кого, що, як свої (власні) вуха* «ніколи не бачити кого-, що-небудь» [66].

На противагу, уважна людина, яка завжди насторожі, позначається як така, що пильно прислуховується до того, що відбувається навколо – *вухо завжди на сторожі* «хтось завжди уважний, готовий до будь-якої несподіванки» [66]. Подібне ж значення уважності вербалізовується у фразеологічній одиниці *держати (тримати) вухо гостро* [66].

Окрім вух, уважність може бути вербалізована за допомогою іншого органу почуття – ока. Прикладом цього є фразеологізм *в чотири ока дивитися (стежити і т. ін.)* «дуже пильно наглядати за ким-, чим-небудь» [66].

Обізнаність людини у тому, що відбувається, також позначається за допомогою фразеологізму, який використовує компонент вухо – *до вуха долітати (долетіти, дійти і т. ін.)* «почути щось здалека; дізнатися про щось» [66].

Ще одним позначенням обізнаності є фразеологічна одиниця *знати, як свої (своїх) п'ять пальців* [66], яка використовує образ пальців людини, як еталону чогось дуже добре відомого.

Фразеологічна одиниця *бачити на власні очі* [66] позначає цілковиту впевненість, яка базується на тому, що людина особисто щось бачила.

Вираз *гостре око; гострі очі* «хтось має добрий зір» [66] окрім свого прямого значення, може й переносно позначати вміння добре розпізнавати деталі.

Око також є еталоном чогось дуже дорогоцінного. Це можна пояснити важливістю зору для існування людини. Описується це за допомогою фразеологічної одиниці *берегти (оберігати, пильнувати, хоронити і т. ін.), як зіницю ока* [66].

Здатність людини чути або сприймати те, що інші не можуть, експлікується асоціацією з довгими вухами – *мати довгі вуха* «чути те, чого не можуть почути інші» [66]. Подібній же мотив знаходимо і у фразеологічній одиниці *спіймати на вухо* «почути звичайно тихі, невиразні звуки» [66].

Недовірливість як риса характеру людини є темою українського фразеологізму *не вірити своїм (власним) вухам* [66].

Ще однією ментальною характеристикою є одержимість певною ідеєю чи думкою, коли людина не може думати ні про що інше. Таку ситуацію описує фразеологічна одиниця *вбивати (вбити) в голову* [66].

Проблеми також можуть створити для людини ситуацію, коли вона нездатна думати або діяти – *голову закручувати* «позбавляти здатності розумно діяти або ставитися до оточуючого» [66]. Подібна ж ситуація описана фразеологізмом *заходити в голову* [66].

Натомість фразеологізм *викинути з голови* «не думати, забути про когось, що-небудь» [66] позначає ситуацію, коли людина вирішила щось забути назавжди.

Іншого відтінку значення набув фразеологізм *у голову брати (взяти)* «ставити за мету; вирішувати» [66]. Образ брати в голову тут передає значення намагатися вирішити завдання шляхом постійного обмірковування.

Упертість людини, неможливість у чомусь її переконати знаходить своє відображення у фразеологічній одиниці *хоч кіл (кілок) на голові теши* «про неможливість переконати вперту або нетямущу людину» [66].

Коли людині щось не подобається. Або вона не хоче мати справу з чимось, українська фразеологія використовує для позначення такої ситуації вирази *вернути ніс (носа)* або *відвертати носа (ніс)* [66].

Небажання ж людини виходити з дому або, у переносному сенсі, стикатися з чимось небажаним. Позначається фразеологічною одиницею *не витикати носа* «не виходити, виглядати звідки-небудь» [66].

Фразеологічні одиниці української мови з компонентом частиною тіла також можуть відображати таку категорію, як інтуїція людини. Прикладом цього є одиниця *чути носом* «інтуїтивно відчувати» [66], яка використовує порівняння інтуїції з однією з чуттєвих можливостей людини.

Ще однією негативною характеристикою людини є байдужість. Вона також відображена у фразеологічному фонді української мови. Одиниця *і за*

вухом не свербить «хтось не звертає ніякої уваги на що-небудь; комусь байдуже» [66] позначає ідею байдужості за допомогою компонента частини тіла вуха.

Байдужість також проявляється через те, що людина не звертає уваги на те, що говорять або роблять інші люди навколо неї. Така ситуація описується за допомогою фразеологічної одиниці *пропускати (пропустити) повз вуха* «не звертати ніякої уваги на те, що говорять» [66].

Втомлений стан або виснаженість людини стає темою фразеологічної одиниці *без задніх ніг* «сильно стомившись» [66].

Результати аналізу можуть бути підсумовані у вигляді таблиці.

Таблиця 3.

Опис поведінки та характеру людини засобами фразеологізмів з назвою частини тіла в українській мові

Риса/характеристика	Приклад
Розпач	братися (хапатися) за голову
Журба	вішати носа
Радість	усміхатися аж до вух
Веселощі	веселити око
Горе	виплакувати очі
Страх	волосся ворухиться
Надокучливість	голову гризти
Досвід	бите око
Нерозумність	голова з вухами
Уважність/неуважність	вухо завжди на сторожі/вухами ляпати
Інтуїція	чути носом
Байдужість	пропускати повз вуха
Втома	без задніх ніг

3.2. Опис відносин між людьми засобами фразеологізмів з назвою частини тіла в українській мові.

Такий аспект стосунків між людьми як викриття правди, коли одна людина намагається щось приховати чи обманути, а інша дізнається про це, описаний у фразеологічній одиниці *видавати себе з головою* «ненароком виявляти перед кимсь свою помилку, провину, те, що старанно приховувалося» [66].

Нещира поведінка у стосунках з іншою людиною чи ситуація обману також знаходить своє відображення у фразеологізмі *голову крутити* [66]. Близьким за значенням до попереднього є фразеологізм *голову морочити* [66].

Ще одним прикладом вербалізації ідеї обману є фразеологічна одиниця *водити за ніс* [66]. На відміну від раніше наведених, вона використовує образ іншої частини тіла людини – носа. Варіантом передачі того ж значення є фразеологічна одиниця української мови *лишати (лишити) з носом* «обдурювати кого-небудь» [66].

Обман або навіть зрада також позначаються і за допомогою іншого фразеологізму, який також використовує образ носа – *держати (тримати) ніс (носа) за вітром (по вітру)* «змінювати свої погляди, переконання, пристосовуючись до обставин» [66].

У той же час, коли людина бере на себе повну відповідальність за те, що відбувається, про таку людину говорять *головою відповідати* «брати на себе повну відповідальність за кого-, що-небудь» [66].

Належність виконання завдання, тобто відповідальність у робочих стосунках, відображена у фразеологічній одиниці *комар носа не підточить* [66].

Натомість, коли людина намагається перекласти відповідальність з себе на іншого, така ситуація описується як *з хворої голови на здорову перекладати* «перекладати або звалювати з винного на невинного» [66].

Частою ситуацією у відносинах є така, коли одна людина тією чи іншою мірою підпорядковується іншій. В українській фразеології така ситуація позначається виразом *голову схилити* «підкорятися кому-небудь» [66]. Слід також зазначити, що цей фразеологізм набуває й іншого значення «віддавати шану чомусь».

Перевага, яку одна людина має над іншою, вербалізована також у фразеологічній одиниці *утерти носа кому* «показати свою перевагу над кимось, перевершити в чому-небудь когось» [66].

Цілковита залежність однієї людини від іншої вербалізована за допомогою образу петлі на шії – *петля (аркан і т. ін.) на шию* «про неволю, цілковиту залежність від когось» [66].

Втручання у чужі справи позначається за допомогою фразеологічної одиниці *не твого носа діло* «не треба втручатися в справу, яка тебе не стосується» [66]. Цей фразеологізм використовує образ носа. Слід зазначити, що ця одиниця також може бути віднесена до категорії позначення надокучливої поведінки. Проте, на нашу думку, у ній в першу чергу експлікується ідея спілкування між людьми.

Варіацією попереднього фразеологізму є *совати (сунути, тикати, ткнути, пхати і т. ін.) свого носа куди* «втручатися в що-небудь» [66], у якому додається дієслово, що прямо позначає втручання в справи.

Ще одним варіантом втручання є ситуація, коли одна людина обмежує або сковує чийсь дії. У фразеології для позначення цього використовується образ зв'язаних рук та ніг – *зв'язувати (зв'язати) по руках і (та) ногах* «сковувати чийсь дії, заважати в чому-небудь, не давати змоги вільно діяти» [66].

Близьким до втручання у чужі справи є мотив близького знаходження. Фразеологічна одиниця української мови *ніс у ніс* «дуже близько один до одного; упритул» [66] позначає таку ситуацію як у прямому, просторовому сенсі, так і в переносному, який відноситься до спілкування між людьми.

Неповага у спілкуванні, неприхована зверхність у стосунках відображені у фразеологічній одиниці *в очі (у вічі) сміятися* «відкрито, відверто, неприховано; в присутності того, про кого йде мова, або звертаючись до нього» [66].

Просторова, або ж і переносна, близькість позначається також одиницею *під (перед) самим (самісіньким) носом* «поруч, близько від когонебудь» [66].

Коли одна людина спостерігає або навіть пильно стежить за іншою, така ситуація описується фразеологічною одиницею *брати (взяти) на пильне око* «пильно стежити за ким-небудь» [66]. Мотив спостереження також присутній у фразеологічній одиниці *в око взяти кого, що* «почати спостерігати за ким-, чим-небудь» [66].

Мотив обіцянки присутній у фразеологічній одиниці *давати голову на відріз* «ручатися своїм життям» [66]. У цьому фразеологізмі використовується образ того, що людина ніби своєю головою (життям) підтверджує свою обіцянку.

Коли одна людина допомагає іншій, це також знаходить відображення в українській фразеології. мотив допомоги присутній в одиниці *за вуха тягти (тягнути, витягувати і т. ін.) кого* «всіляко допомагати тому, хто сам не прагне або не здатний до якоїсь діяльності, якогось заняття» [66].

Ще одним позначенням допомоги є фразеологічна одиниця *зіграти на руку кому* «допомогти кому-небудь, посприяти в чомусь» [66], яка використовує образ руки.

Допомога у вигляді товариської підтримки експлікована у фразеологічному звороті *почуття ліктя* «про товариську підтримку в чомунебудь» [66].

Повага однієї людини до іншої відображена у фразеологічній одиниці *виросли в очах* [66]. Цей фразеологізм передає повагу через образ ніби збільшення об'єкту в зоровому відчутті людини.

Кохання як категорія стосунків між людьми також може бути відображене за допомогою фразеологізму з компонентом частиною тіла. Зокрема, у для такого позначення українська фразеологія використовує образ вуха – *по самі вуха закохатися* «дуже сильно» [66].

Прикладом опису стосунків чоловік/жінка можна ймовірно вважати фразеологічну одиницю *волоссям світити* «не носити очіпка, не зав'язувати на голові хустки, намітки (про заміжніх жінок)» [66], оскільки вона пов'язана із варіантами носіння хустка, які залежать від сімейного стану жінки.

Певні обставини можуть викликати зміну у ставленні однієї людини до іншої. В українській фразеології така ситуація описується із використанням образу очей, тобто зміна у ставленні асоціюється із тим ніби подивитися іншими очима – *дивитися (глянути і т. ін.) іншими (новими) очима* «ставитися до кого-, чого-небудь інакше; по-іншому оцінювати чий-небудь, дії, вчинки і т. ін.» [66].

Згода стосовно чогось у спілкуванні людей позначається у фразеології за допомогою образу тиснути руки як символ погодження. Свідченням цього є фразеологічна одиниця *бити (вдаряти, вдарити) по руках* [66].

Зарозумілість людини у стосунках, зверхнє ставлення до оточуючих відображені у фразеологізмі *дерти (драти, задирати, задерти, задрати) носа (ніс)* [66].

Близьким за значенням до попереднього є фразеологізм *копити носа* «виражати незадоволення, відмовлятися від чого-небудь» [66]. На додаток до зарозумілості у ньому спостерігається незначна варіативність вираження незадоволення. Варіацією того ж значення є фразеологічна одиниця *крутити (закрутити) носом* «виражати незадоволення чим-небудь» [66].

Результати аналізу можуть бути підсумовані у вигляді таблиці.

Таблиця 4.

Опис відносин між людьми засобами фразеологізмів з назвою частини тіла в українській мові

Аспект відносин	Приклад
Обман. зрада	голову крутити
Залежність	петля на шию
Втручання	совати свого носа
Близькість	ніс у ніс
Допомога	за вуха тягти
Ворожість	зв'язувати по руках і ногах
Зарозумілість	копилити носа
Робочі стосунки	головою відповідати
Чоловік/жінка	по самі вуха закохатися

3.3. Зіставна характеристика використання фразеологізмів з компонентом частиною тіла в англійській та українській мовах.

Проведений аналіз засвідчує, що фразеологізми з назвою частини тіла є продуктивним способом позначення характеристики поведінки людини в англійській та українській мовах.

В обох мовах виокремлені дві умовні семантичні групи опису людини як такої та її буття у соціумі. Ці групи – риси характеру чи поведінки людини та стосунки людини з іншими оточуючими людьми.

В англійській мові фразеологізми з назвами частини тіла можуть позначати наступні характеристики: чесність, нещирість, веселість, задоволення, здивування, ментальні характеристики, роздратування та запальний характер, страх, чутливість.

Фразеологічні одиниці англійської мови з компонентом назвою частини тіла також використовуються на позначення наступних аспектів

буття людини в соціумі: самотійність/несамотійність, близькість, зрада, ворожість, небезпека, робочі стосунки, матеріальні стосунки, віковий аспект та стосунки чоловік/жінка.

В українській мові фразеологізми з назвами частини тіла можуть використовуватися для позначення таких характеристик людини як розпач, журба, радість, горе, страх, надокучливість, досвід, розумність/нерозумність, уважність/неуважність, інтуїція, байдужість, втома.

Серед аспектів відносин між людьми в українській мові варто зауважити наступні: обман, залежність, втручання, близькість, допомога, ворожість, зарозумілість, робочі стосунки та відносини чоловік/жінка.

Результати порівняння можуть бути унаочнені в таблицях.

Таблиця 5.

Порівняння позначення рис характеру людини у фразеологізмах з компонентом частиною тіла в англійській та українській мовах

Риса\характеристика	Англійська мова	Українська мова
Чесність	+	
Радість	+	+
Задоволення	+	
Здивування	+	
Розумність	+	+
Роздратування	+	
Страх	+	
Чутливість	+	
Розпач		+
Журба		+
Горе		+
Досвід		+
Уважність		+
Інтуїція		+
Байдужість		+
Втома		+

Таблиця 6.

Порівняння аспектів відносин у фразеологізмах з компонентом частиною тіла в англійській та українській мовах

Аспект відносин	Англійська мова	Українська мова
Самостійність	+	+
Близькість	+	+
Зрада	+	+
Ворожість	+	+
Небезпека	+	
Робочі стосунки	+	+
Чоловік/жінка	+	+
Матеріальні відносини	+	
Віковий аспект	+	
Втручання		+
Допомога		+
Зарозумілість		+

Висновки до розділу 3.

Проведений аналіз засвідчує, що фразеологізми з назвою частини тіла є продуктивним способом позначення характеристики поведінки людини в англійській та українській мовах.

В обох мовах виокремлені дві умовні семантичні групи опису людини як такої та її буття у соціумі. Ці групи – риси характеру чи поведінки людини та стосунки людини з іншими оточуючими людьми.

В англійській мові фразеологізми з назвами частини тіла можуть позначати наступні характеристики: чесність, нещирість, веселість, задоволення, задоволення, здивування, ментальні характеристики, роздратування та запальний характер, страх, чутливість.

Фразеологічні одиниці англійської мови з компонентом назвою частини тіла також використовуються на позначення наступних аспектів буття людини в соціумі: самостійність/несамостійність, близькість, зрада, ворожість, небезпека, робочі стосунки, матеріальні стосунки, віковий аспект та стосунки чоловік/жінка.

В українській мові фразеологізми з назвами частини тіла можуть використовуватися для позначення таких характеристик людини як розпач, журба, радість, горе, страх, надокучливість, досвід, розумність/нерозумність, уважність/неуважність, інтуїція, байдужість, втома.

Серед аспектів відносин між людьми в українській мові варто зауважити наступні: обман, залежність, втручання, близькість, допомога, ворожість, зарозумілість, робочі стосунки та відносини чоловік/жінка.

ВИСНОВКИ

Образне вираження у фразеологічному значенні позамовної дійсності – результат суспільно значущого багатовікового її пізнання, діалектичного поєднання розумового й чуттєвого світосприйняття. Єднальною ланкою між етимологічним і актуальним значеннями фразеологізму служить його внутрішня форма – спільний для них асоціативно-образний елемент, який опосередковано співвідносить фразеологізм з відповідними об'єктами вторинної (непрямої, фразеологічної) номінації, а також зумовлює варіантні й системно-семантичні властивості фразеологізмів.

Сучасна семантична типологія фразеологічних одиниць, як свідчить аналіз наукових праць, здійснюється з двох параметрів: за загальною ідеєю (узагальненим поняттям, темою) і за елементарним значенням, тобто ідеограмою.

Антропоцентризм є одним із провідних принципів сучасного етапу розвитку мовознавчої науки. В центрі світу стоїть людина як особистість, тобто людина з її почуттями та станом, думками та словами, діями та емоціями; вивчення мови і є вивченням світу. Ще в XIX ст. вчені говорили про те, що мова передає сам дух народу, в ній ми знаходимо сплав споконвічного мовного характеру з характером нації.

Фразеотематична група у роботі розуміється як слова, що об'єднуються за подібністю значення; сукупність парадигматично пов'язаних лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту і відображають поняттєву, предметну й функціональну подібність позначуваних явищ. Словник може бути представлений як система лексико-семантичних, лексико-тематичних, фразеосемантичних та фразеотематичних груп, які стикаються, перехрещуються і складаються з ядерної та периферійної лексики. Групи виокремлюється на підставі ознак денотатів, що вказують на функцію, форму, матеріал, суміжність реалій тощо.

Проведений аналіз показав, що фразеологізми англійської мови з компонентом назвою частини тіла використовуються для позначення різних характеристик людини.

Опис людини засобами фразеологічних одиниць з компонентом назвою частини тіла може бути поділений на дві великі групи. Цей поділ є достатньо умовним, оскільки значення багатьох фразеологізмів перетинається. Деякі з досліджених одиниць можуть бути віднесені до обох груп, оскільки описують як індивідуальну рису характеру чи поведінки, так і її прояв у спілкуванні з іншими людьми.

Перша група включає особливості поведінки людини та риси характеру. Аналіз фразеологізмів засвідчив, що предметом опису стають такі характеристики людини як чесність, нещирість, веселість, задоволення, здивування, розумність або нерозумність, роздратування, запальний характер, страх, чутливість.

Друга група включає в себе різні аспекти взаємодії з оточуючим соціумом. Дослідження показало, що фразеологізми англійської мови з компонентом назвою частини тіла позначають наступні аспекти стосунків між людьми: самостійність/несамостійність, близькість, ворожість, небезпека, та інші. Також можливо виокремити блоки, що стосуються відносин чоловік/жінка, вікового аспекту, матеріальних та робочих відносин.

Проведений аналіз засвідчує, що фразеологізми з назвою частини тіла є продуктивним способом позначення характеристики поведінки людини в англійській та українській мовах.

В обох мовах виокремлені дві умовні семантичні групи опису людини як такої та її буття у соціумі. Ці групи – риси характеру чи поведінки людини та стосунки людини з іншими оточуючими людьми.

В англійській мові фразеологізми з назвами частини тіла можуть позначати наступні характеристики: чесність, нещирість, веселість, задоволення, здивування, ментальні характеристики, роздратування та запальний характер, страх, чутливість.

Фразеологічні одиниці англійської мови з компонентом назвою частини тіла також використовуються на позначення наступних аспектів буття людини в соціумі: самотійність/несамотійність, близькість, зрада, ворожість, небезпека, робочі стосунки, матеріальні стосунки, віковий аспект та стосунки чоловік/жінка.

В українській мові фразеологізми з назвами частини тіла можуть використовуватися для позначення таких характеристик людини як розпач, журба, радість, горе, страх, надокучливість, досвід, розумність/нерозумність, уважність/неуважність, інтуїція, байдужість, втома.

Серед аспектів відносин між людьми в українській мові варто зауважити наступні: обман, залежність, втручання, близькість, допомога, ворожість, зарозумілість, робочі стосунки та відносини чоловік/жінка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексеенко М. А. Объём и уровневое положение фразеологической системы языка / М. А. Алексеенко // *Lingwistische Arbeitsberschte.* – Leipzig, 1980, – № 27. – С.38-55.
2. Алексеенко М. А. Фразеология современного русского языка / М. А. Алексеенко// *Русский язык: Вопросы функционирования и методики преподавания.* – Львов: Львовский гос. ун-т им. И.Франко, 1992. – С.165-182.
3. Алефиренко Н. Ф. Проблема фразеологического значения и смысла (в аспекте межуровневого взаимодействия) / Н. Ф. Алефиренко, Л. Г. Золотых. – Астрахань: Изд-во Астраханск. гос. пед. ун-та, 2000. – 220 с.
4. Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков : [Учеб. пособие] / Владимир Дмитриевич Аракин. – [3-е изд.] – М. : Физматлит, 2005. – 232 с.
5. Арсентьева Е. Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц. / Елена Фридриховна Арсентьева. – Казань : Изд-во Казанского ун-тета, 1989. – 129 с.
6. Арутюнова Н. Д. Введение / Н. Д. Арутюнова // *Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке.* – М. : Индрик, 1999. – С. 3–10.
7. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. / Ольга Сергеевна Ахманова. – [2-е изд., стереотип.] – М. : Советская энциклопедия, 1969. – 608 с.
8. Балли Ш. Французская стилистика / Шарль Балли. – М. : Изд-во иностр. лит., 1961. – 394 с.
9. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Эмиль Бенвенист; [ред., вступ. ст. и коммент. Ю.С. Степанова]. – М. : Прогресс, 1974. – 447 с.

- 10.Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. – М., 1986. – 342с.
- 11.Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки / Елена Михайловна Вольф. – [2-е изд., доп.] – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 280 с.
- 12.Гайдеггер М. Дорогою до мови / Мартін Гайдеггер; [пер. з нім. В. Кам'янця]. – Львів : Літопис, 2007. – 232 с.
- 13.Гак В. Г. Сопоставительная лексикология / Владимир Григорьевич Гак. – М. : Международные отношения, 1977. – 264с.
- 14.Герд А. С. Введение в этнолингвистику : Курс лекций и хрестоматия / Александр Сергеевич Герд. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2001. – 488 с.
- 15.Голубовська І. О. Етноспецифічні константи мовної свідомості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.15 "Загальне мовознавство" / І. О. Голубовська. – К., 2004. – 32 с.
- 16.Гумбольдт В. фон Характер языка и характер народа / В. фон Гумбольдт // Гумбольдт В. фон Язык и философия культуры. – М. : Прогресс, 1985. – С. 370-381.
- 17.Демський М. Т. Українські фраземи й особливості їх творення / Мар'ян Тимофійович Демський. – Львів – Краків – Париж : Просвіта, 1994. – 63 с.
- 18.Залевская А. А. Время перемен в теориях лексической семантики / А. А. Залевская // Прямая и непрямая коммуникация : сб. научн. ст. / Отв. ред. В. В. Дементьев. – Саратов : Изд-во ГосУНЦ Колледж, 2003. – С. 120–135.
- 19.Касевич В. Б. Элементы общей лингвистики / Вадим Борисович Касевич. – М. : Наука, 1977. – 177 с.
- 20.Кириллова Н. Н. Идеограмма как элемент фразеологической семантики и её изучение сопоставительным методом // Лексическая семантика и фразеология: (межвузовский сб. науч. трудов): статьи / Н.Н.Кириллова. – Ленинград, 1987. – С. 74-82.

- 21.Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / Олег Александрович Корнилов. – [2-е изд., испр. и доп] – М. : ЧеРо, 2003. – 349 с.
- 22.Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов. [Навчальний посібник] / Ілько Вакулович Корунець. – [2-ге вид., доп. і перероб.] – Вінниця : Нова Книга, 2003. – 464 с.
- 23.Кочерган М.П. Загальне мовознавство : [підручник]/ Михайло Петрович Кочерган. – К. : Академія, 1999. – 288 с.
- 24.Кочерган М.П. Основи зіставного мовознавства : [підручник]/ Михайло Петрович Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 424 с.
- 25.Красных В. В. Этнопсихология и лингвокультурология: Курс лекций / Виктория Владимировна Красных. – М. : ИТДГК "Гнозис", 2002. – 284 с.
- 26.Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигматического анализа) / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца 20 века. М., 1995. – С. 144–238.
- 27.Кунин А. В. Английская фразеология. – М., 1990. – 276с.
- 28.Кунин А. В. Большой англо-русский фразеологический словарь / А. В. Кунин. – [Електронний ресурс] // ABBYYLingvo 12 [Електронний ресурс] : електронний словарь. – 4,7 Gb. – ABBYYSoftware, 2006. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium ; 32 MbRam ; Windows 98, 2000, XP. – Назва з контейнеру.
- 29.Манакин В. Н. Сопоставительнаялексикология / Владимир Николаевич Манакин. – К. : Знання, 2004. – 326 с.
- 30.Маслова В. А. Лингвокультурология / Валентина Авраамовна Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
- 31.Мізін К. І. Компаративна фразеологія / Костянтин Іванович Мізін. – Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2007. – 168 с.
- 32.Мокиенко В. М. Образы русской речи / Валерий Михайлович Мокиенко. – Ленинград : Изд-во Ленингр. Ун-та, 1986. – 277 с.

- 33.Мысли о современном русском языке: [сб. статей / науч. ред. акад В.В. Виноградов.] – Москва: Просвещение, 1969. – 216 с.
- 34.Плотников Б. А. О форме и содержании в языке / Бронислав Александрович Плотников. – Минск : Вышайшая школа, 1989. – 254 с.
- 35.Проспект. Русский идеографический словарь (Мир человека и человек в окружающем его мире) / [под ред. Н.Ю. Шведовой]. – М. : Ин-тут русск. языка им. В. В. Виноградова, 2004. – 136 с.
- 36.Смерчко А. А. До питання про тлумачний словник фразеологічної термінології / А. А. Смерчко // Проблеми гуманітарних наук: наук. записки ДДПУ. – Дрогобич: Вимір, 1999. – Вип. 3. – С. 144-153.
- 37.Смит Л. Фразеология английского языка. – Москва : Междунар. Отношения, 1998. – 208 с.
- 38.Соссюр Ф. Де Курс общей лингвистики. – М. : Высшая школа, 1983. – 271с.
- 39.Рут М. Э. Образная номинация в русской ономастике / Мария Эдуардовна Рут. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 192 с.
- 40.Смирницкий А. И. Лексикология английского языка / Александр Иванович Смирницкий. – М. : Фил. фак. МГУ, 1998. – 260 с.
- 41.Телия В. Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира / В. Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / [Отв. ред. Б.А. Серебренников]. – М. : Наука, 1988. – С. 173-190.
- 42.Телия В. Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция / В. Н. Телия // Метафора в языках и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 26-52.
- 43.Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. / Вероника Николаевна Телия. – М. : Школа "Языки русской культуры", 1996. – 288 с.
- 44.Удовіченко Г. М. Словосполучення в сучасній українській мові / Г. М. Удовиченко. – Київ, 1968. – 328 с.

45. Ужченко В. Д. Народження і життя фразеологізму. – К. : Рад. школа, 1988. – 144с.
46. Ужченко В. Д. Українська фразеологія / В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьєв. – Харків : Основа, 1990. – 167 с.
47. Українська мова. Енциклопедія. – [2-е вид., виправ. і доп.] – К. : "Українська енциклопедія" ім. М.П. Бажана, 2004. – 832 с.
48. Ульман С. Семантические универсалии: Пер с англ. // Новое в лингвистике. – Вып. V. – М. : Прогресс, 1970. – С.250-299.
49. Уфимцева А. А. Семантический аспект языковых знаков / А. А. Уфимцева // Принципы и методы семантических исследований. – Москва : Наука, 1976. – С. 31-46.
50. Философский энциклопедический словарь. – М. : Наука, 1983. – 854 с.
51. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка / Н. М. Шанский. – Москва: Высшая школа, 1985. – 160 с.
52. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [Гл. ред. В.Н. Ярцева]. – М. : Большая Российская энциклопедия, – 2-е изд., 1998. – 685 с.
53. Brown P. Cognitive anthropology / P. Brown // Language, culture, and society. Key topics in linguistic anthropology / [Ed. by Ch. Jourdan, K. Tuite]. – Cambridge : CUP, 2006. – P. 96-114.
54. Collins English Dictionary. – [Електронний ресурс] // ABBYY Lingvo 12 [Електронний ресурс] : електронний словарь. – 4,7 Gb. – ABBYY Software, 2006. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium ; 32 Mb Ram ; Windows 98, 2000, XP. – Назва з контейнера.
55. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language / David Crystal. – Cambridge : CUP, 2005. – 489 p.
56. Dirven R. Cognitive Linguistics / R. Dirven // Malmkjar K. The Linguistics Encyclopedia. – London, New York : Routledge, 2002. – P. 76-82.

57. Geeraerts D. The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics / Dirk Geeraerts. – Oxford : OUP, 2007. – 1334 p.
58. Lipka L. An outline of English lexicology / Leonard Lipka. – Tubingen : Max Neemeyer, 1992. – 212 p.
59. Malmkjar K. The Linguistics Encyclopedia / Kirsten Malmkjar. – London, New York : Routledge, 2002. – 643 p.
60. McCarthy M. J. Lexis and lexicology / M. J. McCarthy // Malmkjar K. The Linguistics Encyclopedia. – London, New York : Routledge, 2002. – P. 339-346.
61. Meyer Ch. English Corpus Linguistics. An Introduction / Charles Meyer. – Cambridge : CUP, 2002. – 168 p.
62. Norrick N. How Proverbs Mean. Semantic studies in English proverbs / Neal Norrick. – Berlin: Mouton Publishers, 1985. – 214 p.
63. Oxford Dictionary of English. – [Електронний ресурс] // ABBYY Lingvo 12 [Електронний ресурс] : електронний словарь. – 4,7 Gb. – ABBYY Software, 2006. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium ; 32 Mb Ram ; Windows 98, 2000, XP. – Назва з контейнера.
64. Strazny Ph. Encyclopedia of Linguistics / Phillip Strazny. – New York : Fitzroy Dearborn, 2005. – 1243 p.
65. Wilkinson P. R. A thesaurus of traditional English metaphors / P. R. Wilkinson. – London ; New York : Routledge, 1993. – 490 p.
- Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/>